

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**ПОНЯТТЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «ЖИТЛО»
В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ**

Дипломна робота з української мови
на здобуття освітньо-кваліфікаційного
рівня спеціаліст
(спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти.

Українська мова і література)

студентки 53 групи

Інститут філології та журналістики

Войналович Анни Михайлівни

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент

Недашківська Тетяна Євгенівна

Житомир - 2012

ПЛАН

Вступ	3
РОЗДІЛ 1.	
МОВНА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНИ СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	5
1.1. Поняття мовної та концептуальної картин світу. Значення терміна «концепт».....	5
1.2. Вільний асоціативний експеримент у психолінгвістиці.....	15
1.3. Принципи класифікації реакцій.....	21
РОЗДІЛ 2.	
АСОЦІАТИВНА СТРУКТУРА ПОНЯТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «ЖИТЛО» (на матеріалі вільного асоціативного експерименту	26
2.1. Формування стимульного списку для проведення вільного асоціативного експерименту.....	26
2.2. Класифікація реакцій	30
2.3. Фрагмент мовної картини світу студента.....	42
ВИСНОВКИ	61
ЛІТЕРАТУРА	65
Додаток 1	70
Додаток 2	71

ВСТУП

Багато аспектів семантичної характеристики слова, зокрема з'ясування семантичної структури слів, характеризуються різним ступенем дослідження. Їх вивчали О. І. Горошко, Г. А. Уфімцева, І. Г. Овчинникова, О. О. Залевська та інші. Але виникає необхідність аналізу тих аспектів, які залишаються поза увагою лінгвістів або мало досліджені. До них відноситься проблема встановлення асоціативної семантики слів лексико-семантичної групи «житло», використання та співвідношення їх з елементами концептуальної картини світу, і оскільки мова тісно пов'язана з усіма сферами буття людини, а лексика групи «житло» займає провідне місце, то використання вільного асоціативного експерименту для встановлення семантичних змін у структурі таких слів зумовлює **актуальність** дослідження.

Наукова новизна полягає у тому, що в дослідженні вперше залучено лексику лексико-семантичної групи «житло» для проведення вільного асоціативного експерименту, встановлюється структура асоціативного значення стимульних лексем, відтворюється фрагмент мовної картини світу студента.

Об'єкт дослідження – формування асоціативних зв'язків між стимулами та реакціями у сфері «житло».

Предмет дослідження – асоціативні значення слів лексико-семантичної групи «житло».

Мета роботи – за допомогою вільного асоціативного експерименту встановити особливості семантичної будови концептів лексико-семантичної групи «житло» у мовній картині світу студента.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- проаналізувати основні етапи розвитку вільного асоціативного експерименту як методу наукового дослідження;
- визначити групу концептів з лексичним значенням «житло» як стимулів для проведення вільного асоціативного експерименту;
- проаналізувати кількісний та якісний склад отриманих реакцій;

- встановити характер асоціативних зв'язків у групі слів-стимулів;
- побудувати фрагмент мовної картини світу студентів, який відображає фрагмент сучасної концептуальної картини світу студента.

Методи дослідження. Основним методом дослідження є вільний асоціативний експеримент. У роботі використовувалися також описовий та змістовний методи, елементи статистичної методики, метод аналізу дефініцій з елементами компонентного аналізу.

Теоретичне значення. Узагальнення та висновки проведеного дослідження сприяють глибшому пізнанню асоціативних процесів, обґрунтуванню понять «асоціативне ядро» та «асоціативне поле», дають можливість асоціативну відтворити структуру слова та зіставити її з лексичним значенням.

Практичне значення полягає у використанні матеріалів для укладання асоціативного словника української мови, при читанні курсу сучасної української літературної мови, на спецкурсах та факультативних заняттях з мови.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І

МОВНА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття мовної та концептуальної картин світу. Значення терміна «концепт».

Мова, що є формою існування розумової діяльності людини, охоплює собою всі сфери індивідуального й громадського життя і є невід'ємною частиною людської природи.

Історія становлення людини показує, що практичне освоєння світу з моменту створення знарядь праці є одночасно і його осмисленням, тобто закріпленням у пізнанні виявлених й успішно використовуваних тих або інших властивостей предметів, явищ природи, процесів. Одночасне становлення й розвиток практичної та гносеологічної діяльності людини визначали якісний стрибок в еволюції тваринного світу – становлення абстрактного мислення. Абстрактне мислення – це насамперед етап утворення таких узагальнюючих образів предметів і явищ, які мають у своїй формі істотні риси і властивості, що дозволяє цим формам існувати не лише у вигляді разових відбитків або слідів сприйманого світу, як це властиво тваринам, включаючи й вищих, а фіксувати у свідомості відбиті фрагменти об'єктивного світу у вигляді ідеальних сутностей – понять і їхніх зв'язків.

Отже, картина світу, відображена у свідомості індивіда, – це вторинне існування об'єктивного світу, закріплене й реалізоване у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є мова, що і виконує функцію об'єктивації індивідуальної людської свідомості.

Феномен «картина світу» є настільки давнім, настільки і сама людина. Утворення перших картин світу за часом збігається з процесом антропогенезу. Історично першою формою свідомості, у межах якої сформовано картину світу, є міфологічна. Починаючи від античної філософії й закінчуючи часом створення натурфілософських теорій ХХ ст., спроби побудувати картину світу відбувалися в руслі філософських досліджень. [1].

Термін «картина світу» вперше застосовується фізиком В. Герцем на межі ХІХ – ХХ ст. як сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, які служать для виведення логічних суджень щодо поведінки об'єктів. Ці образи відображають суттєві ознаки об'єктів і певну кількість зайвих відношень, хоч уникнути не вдається, оскільки вони створюються розумом.

Думку про те, що побудова картини світу є необхідним моментом життєдіяльності людини, розвивав А. Ейнштейн. Він говорив, що людина

намагається певним адекватним чином створити собі просту й зрозумілу картину світу для того, щоб відійти від світу почуттів, спробувати замінити цей світ створеною таким чином картиною [54, с. 45]. Згодом картина світу перетворюється на універсальну категорію природничих і гуманітарних наук.

Проте світ потрібно розуміти не тільки як навколишню дійсність, а як і свідомість-реальність у граматній єдності їх для людини. М. Хайдеггер писав: «Що таке – картина світу? Очевидно, зображення світу. Проте, що називається світом? Що означає картина? Світ виступає космосом, природою. До світу належить також історія. І навіть природа, історія, і разом вони в агресивному взаємопроникненні не вичерпують світу. Під цим словом розуміється й основа світу незалежно від того, як мислиться її ставлення до світу» [50, с. 25].

Даючи оцінку картині світу, необхідно розуміти, що вона – це не відображення світу і не вікно у світ, а інтерпретація людиною навколишнього світу способом її світорозуміння. Мова – це не дзеркало світу, а тому фіксує не лише сприйняте, але й осмислене, усвідомлене, інтерпретоване людиною [21, с. 25]. Звідси стає очевидним, що це дзеркало не ідеальне, оскільки має суб'єктивний пізнавальний характер, зумовлений індивідуальним рівнем інтелектуального розвитку особистості.

В. Постовалова термін «картина світу» під впливом комп'ютерної науки змінюється термінами «когнітивна модель світу», «ментальна модель», «ментальна репрезентація», що позначають універсальне концептуальне представлення дійсності в різноманітності її зовнішніх і внутрішніх зв'язків, яке існує у вигляді певної системи понять (часу, простору, причини, наслідку, числа, частини її цілого тощо) [Селіванова, с. 365].

Картина світу становить центральне поняття концептуалізації людиною світу, показує особливості її існування. Поняття картини світу належить до числа фундаментальних понять, які виражають специфіку людського буття, відносини його зі світом. Картина світу – цілісний його образ, який є результатом усієї діяльності людини.

Зокрема, мовною картиною світу є представлення предметів, явищ, фактів ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих трагедій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості. Мовна картина світу не ізоморфна концептуальній категоризації світу, а є її підсистемою, що довільно й конвенційно фіксує деякі когнітивні структури, проте не всі мовні категорії є результатом концептуальної категоризації.

У тісному зв'язку з мовною картиною світу є концептуальна картина світу. На думку О. Селіванової, концептуальна картина світу –

«представлення у свідомості інтеріоризованого людиною світу» [39, с. 259 – 260]. Сучасні дослідники розмежують мовну й концептуальну картини світу, хоч деякі вважають, що більш правильним би було говорити про мовномисленнєву картину світу не ототожнюючи мову й мислення, а підводячи під мовну модель когнітивну базу. Межа між мовною картиною світу і концептуальною є нечіткою, вони перебувають у логічних відношеннях перетину або включення першої до другої залежно від визнання концептуально не співвідносних мовних категорій, наприклад, роду (порівняльний принцип «бритви Оккама», згідно з яким мова збільшує число знаків, певна кількість яких не співвідноситься з окремим денотатом).

У сучасній когнітології проблема зв'язку мовної картини світу із концептуальною розглядається під кутом зору опозиції принципів модуляризму й холізму. Модулярні теорії постулюють наявність у когнітивному механізмі людини ряду незалежних й активно працюючих систем обробки вихідної інформації-модулів. Кожний модуль як когнітивна система має специфічну, притаманну лише йому структуру, що не може бути пояснена на основі структурних особливостей інших модулів. Так, один модуль розпізнає обличчя, інший – слова. Базовим у цих теоріях є положення про подільність свідомості людини на комплекс субсистем (М. Бірвіш, Е. Ланг, Дж. Фодор, А. Фармер, М.Шварц й ін.). Дж. Фолор виділяє дві підсистеми мозку: вертикальну (зір, слух, мову у вигляді семантичного та синтаксичного аналізу) та горизонтальну (пропозиції, здоровий глузд). Рішення кожного модулю після переробки специфічної для нього інформації передається центральній переробній системі, де інформація від різних модулів корелюється й розподіляється за етапом обробки. М. Бірвіш пов'язує модуляризм із взаємодією мовної та концептуальної картини світу, виокремлюючи семантичний і незалежний від мови концептуальний модуль. Експериментальні дослідження радянської нейролінгвістичної школи під керівництвом О. Лурія також довели автономність локалізації процесів мислення й вербалізації у різних ділянках головного мозку.

Холістичний принцип навпаки розглядає людську свідомість як цілісну функціональну систему, у якій мова є однією з підсистем, підкореною спільним когнітивним знаком, виходячи із принципу паралельності (одночасності) переробки інформації, отриманої від різних джерел, і її взаємодії, тобто переробка інформації на одному рівні відбувається з урахуванням інформації інших рівнів. Цей принцип є базовим для багатьох представників когнітивної семантики, які постулювали ізоморфізм значення й концептуальних одиниць людського мислення (Р. Джекендофф, Дж. Ейтчисон, Дж. Лакофф, Л. Талмі, Р. Дірвен, Д. Герарте, Ж.Фоконьє,

А. Ченкі, Б. Рудзка-Остін та ін.). Проблема співвідношення мовної та концептуальної картини світу також містить дискусійні питання обсягу цих картин та способів систематизації їхнього змісту, що безпосередньо залежить від обраного дослідниками загального підходу.

Підґрунтям проблеми мовної картини світу є концепція внутрішньої форми мови Вільгельма фон Гумбольдта та неогумбольдтіанські постулати етнопсихолінгвістики. Мовна картина світу співвідноситься з поняттями наукової й наївної картини світу: перша опосередкована науковим знанням про світ, друга – національно-культурним і емпіричним досвідом етносу. Дослідники ототожнюють наївну й мовну картину світу, однак це не відповідає класифікаційним параметрам, адже мовна картина є відображенням у знаковому вигляді природної мови як наукових, так і наївних знань, які відповідно проєктуються й на концептуальну картину світу [7, с. 324].

Кожна людина має суб'єктивний образ певного предмета, який цілком не збігається з образом того ж предмета в іншій людині. Об'єктивуватися таке уявлення може лише за умов прокладання шляху до зовнішнього світу через вуста. Отже, слово позначає суб'єктивні уявлення, відмінності яких перебувають у певних межах, тому що їхні носії належать до одного мовного колективу, володіють певним національним характером та свідомістю. Відповідно до вчення В. фон Гумбольдта саме мова має впливати на формування системи понять і системи цінностей. Такі функції мови є спільними для всіх мов. Головна різниця полягає у своєрідності духовного образу народу – носіїв мови, у формі самої мови, у способі вираження думок і почуттів. Учений розглядає мову як проміжний світ між мисленням і дійсністю, де мова фіксує особливий національний світогляд. Особливу увагу він звертає на розмежування понять «проміжний світ» та «картина світу». Проміжний світ – статичний продукт мовної діяльності, який визначає сприйняття дійсності людиною, одиницею якого є духовний об'єкт – поняття. Картина світу – рухлива, динамічна сутність, тому що утворена з мовних утручань у дійсність, одиницею якої є мовний акт. Проте визначна роль у формуванні обох понять належить саме мові, тому що мова – це орган, який утворює думку, відповідно, у становленні людської особистості, утворенні в людини системи понять та оволодінні нею досвідом вирішальне місце належить мові.

Послідовниками концепції В. фон Гумбольдта були В. Уїтні, Г. Штейнталь, Ф. Боас. Так, В. Уїтні зазначав, що кожна мова має особливу систему відмінностей, свої способи формування думки, відповідно до яких перетворюється зміст і результати мисленнєвої діяльності людини, уся

сукупність вражень, досвід та знання світу. Г. Штейнталь говорив про пряму залежність розвитку мислення від розвитку соціального середовища, частиною якого є мова. Ф. Боас наголошував, що особливості мови, ймовірно, відзеркалені в поглядах та звичаях народів [56].

Е. Сепір розумів мову перш за все як чітко організовану систему, усі компоненти якої – звуковий склад, граматики, словниковий фонд, - зв'язані міцними ієрархічними відношеннями. Зв'язок між компонентами системи окремої мови побудований за своїм внутрішнім законом, у результаті чого спроектувати систему одної мови на систему іншої, не змінивши змістових відношень між компонентами, є неможливими. Мовні системи окремих мов не лише по-різному формують зміст культурного досвіду, але й надають носіям відмінні шляхи осмислення дійсності і способи її сприйняття [55].

Єдиного визначення «мовна картина світу» не існує і до наших днів. Мовну картину світу тлумачать як:

- загальнокультурне надбання нації. Вона структурована, багаторівнева. Саме мовна картина світу зумовлює комунікативну поведінку, розуміння зовнішнього і внутрішнього світу людини. Вона відображає спосіб мовно-мисленнєвої діяльності, характерний для певної епохи з її духовними, культурними та національними цінностями [28];

- уся сукупність концептуального змісту певної мови [15];

- відображення в категоріях мови уявлення певного мовного колективу про будову, елементи й процеси дійсності. Цілісне зображення мовою всього того, що існує в людині, навколо неї. Зображення людини, її внутрішнього світу, навколишнього світу й природи, здійснене засобами номінації [28];

- своєрідне світобачення крізь призму мови [57];

- відображення побутових уявлень про світ. Ідея мовної картини світу полягає в тому, що в кожній природній мові відображено певний спосіб сприйняття світу, нав'язаний як обов'язків усім носіям мови [12].

О. Селіванова виділяє такі напрями опису мовної картини світу, як:

- 1) лінгвоконцептологія, в якій здійснюється аналіз різних типів концептів і їх репрезентації у природних мовах;
- 2) прототипна семантика, що встановлює рубрики досвіду людини та їхні ознаки на підставі мисленнєвих кореляторів найкращих представників цих категорій (прототипів);
- 3) етноцентрична концепія семантичних примітивів, яка уможливорює опис семантики природних умов у проекції на наївні елементарні універсалиї людського досвіду (у межах когнітивної семантики);
- 4) системно-лексикографічні дослідження національно-специфічних наївних моделей світу;

5) етнопсихолінгвістичні й лінгвокультурологічні розвідки, які проектують мовну картину світу на особливості етносвідомості, етнічної психології та культури, виявляють етнічні стереотипи та їхнє мовне втілення [39, с. 366 – 367].

Таким чином, мова виконує функцію реалізації індивідуальної і суспільної свідомості, виражає характер мислення як кожного окремого індивідуума, так і певної групи, а також й цілої лінгвокультурної спільності, репрезентуючи тим самим певні моделі світу, які формуються свідомістю суб'єктів у процесів пізнавальної діяльності.

Так, на думку Н. Ю. Шведової: «мовна картина світу – це відпрацьоване багатовіковим досвідом народу й здійснюване засобами мовних номінацій зображення усього суцього як цілісного й багатомірного світу, який у своїй будові та осмислюваних мовою зв'язках своїх частин представляє, по-перше, людину, її матеріальну та духовну життєдіяльність, і по-друге, усе те, що її оточує: простір та час, живу й неживу природу, область створених людиною міфів і соціум. Така картина світу постає як розгорнуте полотно зі змальованою на ньому вершиною та оберненими до неї учасниками, компоненти яких розташовуються за принципом ступінчастого звуження. На вершині цього зображення стоїть людина, до цієї вершини направлені дві головні гілки: «сама людина – її життєдіяльність та її плоди, її оточення, сфера сприйняття людиною самої себе й того, що існує навколо неї й для неї» [49].

Таким чином, картина світу, тобто знання про світ, – це атрибут розумової діяльності, а формою існування цієї картини світу у свідомості людини є абстрактна система понять та їхніх відношень.

У світлі всього вищесказаного необхідно відзначити, що у формуванні картини світу беруть участь усі сторони психічної діяльності людини: відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, свідомість. Картину світу формують світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світооцінки, світобачення. Свідомість формує ідеальний образ зовнішнього світу, вона емоційно забарвлена. Картина світу формує тип ставлення людини до світу - природи, інших людей визначає норми поведінки людини у світі, визначає її ставлення до життя. «Відбитки картини світу можна побачити в мові, в жестах, міміці, музиці, ритуалах, етикеті, речах, поведінці людей [12, с. 45]. Тоді, як мова виступає лише формою вираження понятійного (мисленнево-абстрактного) змісту, добутого людиною в процесі своєї діяльності (теорії і практики), вона [мова] лише фіксує концептуальний світ людини, що має своїм первісним джерелом реальний світ і діяльність у цьому світі. Важливу роль у цьому відіграє **концепт**, тобто інформаційна структура свідомості,

різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [22]. Основою такого визначення стало класичне тлумачення концепту К. О. Кубряковою: «Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [27]. Ядром концепту є поняття, фіксоване у вигляді пропозиційних структур і позначене певною номінативною одиницею. Концепти зароджуються у процесі пізнавальної діяльності, відображають й узагальнюють досвід людини й інтеріоризовану її свідомістю дійсність, підводячи інформацію під певні вироблені суспільні категорії та класи. На думку прихильників роздільності концептуальної та вербальної інформації у процесі мисленнєвої діяльності концепт обертається різними сторонами й активізує різні ознаки та ділянки, які можуть або не можуть мати вербальне позначення. Слово є засобом доступу до концептуального знання, однак воно може представляти різні концепти, тому мова є доволі компактним засобом концептуалізації.

Термін концепт має різні дефініції та виходить із середньовічного концептуалізму (Т. Гоббс, П. Абеляр, У. Оккаш), де він розглядався як універсалія, що узагальнює ознаки речей, містить важливу її актуальну інформацію та створена розумом для його внутрішнього використання. П. Абеляр вважав, що концепти виникли до створення природи у Божественному розумі як ідея Бога та праобразів одиничних речей. Концептуалізм заклав фундамент для філософського тлумачення терміна Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі проголошували притаманність концепту лише філософії. Вони називали концепти вузлами сітки, простягнутої філософом крізь вічний хаос. Це визначило визначені багатьма дослідниками ознаки концепту - не ізольованість, тобто зв'язаність з іншими концептами, відкритість як невичерпність їхнього змісту, наявність їх у межах структурованих концептуальних сфер, які є фоном концепту, цілісність і нежорстка структурованість, динамізм і креативність як здатність змінюватися, поповнюватися повним знанням, уточнюватися.

У російському варіанті термін концепт був уведений у 1928 р. в статті «Концепт і слово» філософом С. Аскольдовим, який позначив ним мисленнєві утворення, що заміщує людині у процесі думки невизначену кількість предметів того самого роду, тобто **концепт розглядався як загальне родове поняття** відносно конкретних видових понять одного

класу. Дослідник відмічав, що концепт значно ширше за лексичне значення. Незважаючи на те, що проблема концепту була поставлена, на то час вивчення концепту так і не розпочалася. До нього повернувся лише у 80-ті рр. ХХ ст. У лінгвістиці поява концепта була зумовлена потребою нового тлумачення терміна «поняття», яке традиційно розглядалося як абстракція окремих чуттєвих ознак, а згодом розширило свій обсяг до рівня єдності загального, одиничного й особливого, тобто всього обсягу інформації про певний об'єкт або клас об'єктів. На позначення другого тлумачення почав використовуватися термін концепт.

Головними дискусійними проблемами сучасної лінгвоконцептології, на думку О. Селіванової, є :

- 1) розмежування концепту і поняття (їх або ототожнюють, або відносять до різних сфер науки, або включають до концепту поняття як ядро його змісту);
- 2) залежність концепту від мовної вербалізації (одні дослідники вважають їх повністю вербалізованими (Р. Джекендорф, О. Бабушкін), інші – частково вербалізованими чи картиноподібними (А. Пейвіо), зоровими образами, ментальними моделями та пропозиційнимі структурами (Ф. Джокондо-Лерд); або повністю автономними від мови (А. Вежбицька); висловлюється думка щодо наявності вербалізованих (стійких) і невербалізованих (нестійких) концептів, зважаючи на автономність процесів мислення й вербалізації, за О. Лурія);
- 3) класифікація концепту за способами його формування (різносубстратна структура свідомості, мисленнєве утворення, образна схема);
- 4) зв'язок концепту та значення (повна їхня тотожність «під дахом» одного знака, відношення перетину значення й концепту або активація значення в концептуальній структурі залежно від контексту й ситуації);
- 5) наявність у концепті оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних компонентів;
- 6) відмінність концептів і індивідуальній свідомості або колективній (загальнонаціональній, груповій, регіональній);
- 7) обсяг концепту залежно від індивідуальної чи етнічно-колективної репрезентації, наукової чи наївної картини світу (за А. Вежбицькою, виокремлюється концепт-мінімум, максимум та енциклопедичний, додаток);
- 8) типологія концептів;
- 9) структура концепту (польова модель (ядро, периферія, базовий шар, додаткові когнітивні ознаки), сіткова структура, метафорична модель, ментально-психонетичний комплекс тощо);

10) методика його опису й аналізу тощо [39, с. 257 – 258].

Вибір типу концепту залежить від параметрів класифікації. За способом концептуалізації дослідники виокремлюють такі типи концептів: уявлення як узагальненні чуттєво-наочні образи, що розглядаються як ядро концепту; схеми як абстрактні конфігурації образів; поняття як найбільш істотні його ознаки; фрейми різних типів як способи представлення стандартних знань і таке інше. Залежно від ролі концепту у структурі свідомості вони непослідовно диференціюються на культурні, ментальні, міфологічні, ідеологічні, емоційні та концепти-архетипи. За обсягом інформації концепти класифікуються на нульові при його відсутності, еталонні (у пересічних носіїв мови), специфіковані, енциклопедичні; за якістю інформації – на понятійно-логічні, образно-художні, парадоксальні. Структура концепту залежить від вибору дослідниками способу концептуалізації й типів ментальних й інших репрезентацій, структур знань. Головним методом моделювання концептів є концептуальний аналіз, який здійснюється із застосуванням багатьох методик, одну з яких ми використаємо у дослідженні: дистрибутивного, компонентного, контекстуального, інтерпретаційного, етимологічного, зіставного й інших видів аналізу, асоціативного експерименту.

Існує кілька способів відтворення структури концепту:

- метод визначення внутрішньої форми концепту. Суть методу полягає в тому, що за пережитками, які збереглися в суспільстві, можна зробити висновки про те, що вони становили, коли були потрібні [44, с. 51];
- історичний метод, за яким потрібно визначити концепти на основі знань, що передаються з покоління в покоління. Звернення до історичного минулого слова може допомогти в з'ясуванні його змісту [56, с. 43];
- соціальні методи. Вивчати концепти так, як вони побутують у суспільстві. Їх можна уявити як деяке колективне надбання духовне життя певного народу [44 с. 57];
- експериментальні методи, відповідно до яких концепти вивчають в умовах мовної практики.

Найбільш доцільною методикою репрезентації будь-якого концепту є відтворення структурованого поля, що має ядро та периферію. Аналіз робіт науковців, зокрема Ю. Степанова, Т. Крючкової, дає змогу уявити структуру концепту у вигляді польового утворення, де ядром зазвичай, постають понятійний та ціннісний компоненти, а решта інформації, що складає зміст концепту, знаходиться від ядра периферії за ступенем важливості [37].

Існують різні формалізовані метамови опису концепту:

- складників предикатно-аргументних структур і пропозицій;

- семантичних відтінків;
- фреймів;
- метафоричних моделей;
- мов семантичного й ситуативного представлення;
- скриптів;
- схем;
- концептуальних грифів [39, с. 258].

Все це взаємодіє і активується у людській свідомості і виявляє певне представлення людиною навколишнього світу, утворюючи концептуальну картину світу, відтворення структури якої забезпечують нам асоціації, отримані під час проведення вільного асоціативного експерименту.

1.2 Вільний асоціативний експеримент у психолінгвістиці

Асоціативний експеримент у лінгвістиці – методика дослідження мовних реакцій на слова чи сполуки (стимули), що виявляє рефлекторні, тимчасові зв'язки відчуттів, почуттів, образів, понять і їхніх позначень у ментальному лексиконі носіїв мови з метою конструювання мережі асоціацій у свідомості індивіда й етнос відомості [39, с. 424]; це прийом, спрямований на вияв асоціацій, які склалися у індивіда у його попередньому досвіді [13, с. 16].

У лінгвістиці розрізняють такі види асоціативного експерименту:

- вільний, при якому застосовується порядок довільних асоціацій; досліджуваному пропонують відповісти певним словом (реакцією), що першим спало на думку при представленні слова-символа (стимульної лексеми);
- спрямований (контрольований), передбачає певне обмеження вибору реакцій інформантів (порівняльну методику семантичного диференціала Ч. Осгуда), наприклад, відповідати тільки дієсловами чи іменниками, тобто ланцюжковий.

Спрямований експеримент полягає в тому, що перед реципієнтом ставиться конкретне завдання, наприклад, підібрати означення до слів-стимулів, навести синоніми чи антоніми, утворити зі словами-антонімами словосполучення, оцінити в певних балах семантичну близькість між словами, замінити в реченні слово, визначити за контекстом значення слова, дати малюнкові назву, продовжити (закінчити) речення тощо. Спрямований асоціативний експеримент ефективно використовують у дослідженні семантичних зв'язків між словами (синонімічних, антонімічних, фразеологічних тощо). Сила семантичних зв'язків визначається частотою слів-реакцій зі словами-стимулами: чим частіше разом трапляються слова, тим сильніший семантичний зв'язок між ними. Так, зокрема, за допомогою цілеспрямованих психолінгвістичних експериментів М. П. Муравицька дослідила семантичні категорії в українській мові. Нею опрацьовано методику розмежування значень полісемічних слів, розмежування полісемії й омонімії, системного опису синонімії й антонімії. За допомогою асоціацій можна також визначити семантичний обсяг слова. Чим більше асоціацій має слово, тим багатше його змістовне наповнення.

- ланцюжковий застосовує кілька асоціативних реакцій на стимули у певний проміжок часу (1 хв.) [39, с. 43]: під ланцюжковою асоціативною реакцією розуміють некероване спонтанне протікання процесу відтворення змісту свідомості і несвідомості суб'єкта [4, с. 20].

Вільний асоціативний експеримент є найпростішим із описаних асоціативних експериментів і в той же час досить ефективним. Головними

умовами його проведення є відбір стимулів залежно від мети й завдань дослідження, визначення складу інформантів (кількісного й якісного – стать, вік, професія, соціальна приналежність), форми проведення експерименту (усної чи письмової); дуже важливими є вироблення інструкції організації експерименту. Вільний асоціативний експеримент потребує концентрації уваги, готовності до сприйняття стимулу.

Опитуваний під час проведення вільного асоціативного експерименту, також сприймає слово-стимул і водночас включає в себе впізнання і розуміння почутого чи побаченого слова.

Французький мовознавець Шарль Баллі встановив таку закономірність: чим краще відомий реципієнтові зміст слова, тим інтенсивніші семантичні (змістові) асоціації, відтісняють асоціації, що ґрунтуються на його звуковій формі [7, с.18].

Р. Роммейтвейт розглядає асоціативний стан, викликаний словом, як стан викликання потенціальних асоціацій. Послідовності асоціативних реакцій відображують тимчасово пов'язаний вибір серед цих потенційних асоціацій. Проведення експериментів як вільних, так і зі спрямованих асоціацій може виявитися корисним і при виділенні сфери референції слова від його асоціативної структури й при виділенні числа синтагматичних асоціацій. Отримані в результаті міри асоціативного знання допоможуть виділити тонкі аспекти моделей значення слова, що виявляють розбіжності, які ми інтуїтивно відчуваємо, між, наприклад, поетичними й вульгарними словами, котрі мають майже однакові сфери референції [36, с. 57].

Перевага вільного асоціативного експерименту полягає у відносній легкості отримання масового експериментального матеріалу, що пізніше підлягає багатоаспектній обробці за багатьма параметрами. Щоправда, для аналізу експериментального матеріалу в масовій роботі, здебільшого, використовуються універсальні параметри та схеми упорядкування, що не виходять за межі трьох стандартних типів асоціацій: парадигматичних, синтагматичних, тематичних. Опис такої методики та її результати подані, наприклад, у «Словаре ассоциативных норм русского языка» [40] або у «Словнику асоціативних норм української мови» [2].

Вважається, що на асоціації, які ми отримуємо під час проведення вільного асоціативного експерименту, впливають два фактори:

- лінгвістичний (певні характеристики самого титульного слова);
- прагматичний (вплив особистості досліджуваного) [40, с. 7].

Але до цих факторів можна додати умови проведення експерименту.

У дослідженнях вербальних асоціацій сформовано два напрямки: лексикоцентричний та текстоцентричний [29]. Відповідно до першого –

основну увагу звертають на ядро асоціативного поля, слово розглядають як основну одиницю лексикону. Представники другого напрямку говорять про відмову щодо розгляду слова як основної одиниці лексикону й уважають стратегію побудови тексту вербальних асоціацій одним із різновидів стратегії побудови цілого тексту. «Слова-реакції насправді становлять не тільки власне слова-тексти, але й фрагменти словосполучень-текстів і набір ключових слів-текстів, усі зв'язки в асоціативному експерименті мають єдину текстову природу, за якою стоїть структура реальності» [4, с. 30].

Вперше асоціативний експеримент був проведений у ХІХ столітті. Він був спрямований на з'ясування індивідуальних особливостей людини, а це означає, що за своєю суттю асоціативний експеримент є психористичною методикою, об'єктивним текстом для вивчення особистості [47, с. 106].

Вільний асоціативний експеримент є одним із найдавніших методів експериментальної психології та психодіагностики. Першим, хто провів цей експеримент на практиці у 1879, був англійський психолог Френсіс Гальтон. Він працював над двома проблемами в галузі дослідження асоціацій:

- вивчення різних асоціативних ідей;
- значення часу, що вимагається для виникнення асоціації (часу реакції).

Один з методів Ф. Гальтона полягає у тому, що досліджуваний повинен був пройти 50 ядрів по Пелл Мелл у Лондоні, у районі між Трафагальською площею та Сен-Джеймським замком, звертаючи увагу на різні предмети до того часу, доки вони асоціативно не підкажуть йому одну чи дві ідеї. Вперше, коли Ф. Гальтон сам спробував на собі цей метод, він був вражений кількістю асоціацій, які виникли у нього ті 300 об'єктів, що він встиг побачити. При цьому він помітив, що багато асоціацій були згадками про минулі переживання, включаючи і ті, що давно забуті. Повторюючи цей експеримент і пізніше, він з'ясував, що багато асоціацій які виникли під час першої подорожі, з'явилися знову. Такий результат зменшив його цікавість до проблеми, і він почав займатися експериментами з визначення часу реакції, які стали більш успішними.

Для проведення таких дослідів Ф. Гальтон поголосив список із 75 слів, кожне з яких було написане на окремому аркуші паперу. Через тиждень він почав розглядати їх по одному і за допомогою хронометра фіксувати час виникнення двох асоціацій. Багато асоціацій складались із одного слова, але деякі являли собою образи або картини думок, які вимагали багатослівного опису. Наступне завдання полягало у визначенні природи таких асоціацій. Ф. Гальтон встановив, що приблизно 40% від їх загальної кількості сягають своїм корінням у часи дитинства. Цей факт став однією з перших наукових

ілюстрацій впливу дитячих переживань на особистість дорослого досліджуваного.

Всі асоціації, які отримав Ф. Гальтон, були поділені на 3 групи:

1. Слова, що викликають сенсорні уявлення (наприклад, монастир);
2. Слова, що виражають емоції та асоціативні переживання (наприклад, відроза);
3. Абстрактні слова або вербальні відповіді (наприклад, здібність).

Метод, розроблений Ф. Гальтоном для вивчення асоціацій, мав навіть більше значення для науки, ніж отримані ним результати. Фактично асоціативний експеримент Гальтона став першим науковим досвідом у межах вивчення асоціацій [4, с. 16].

На початку ХХ ст. вільні асоціативні експерименти стають засобами для проникнення у підсвідомі шари психіки людини. Діагностика за допомогою асоціативних методик подібна до техніки гіпнозу, але під час асоціативної методики свідомість пацієнта не відключається силою. Від свідомості вимагається лише мовчання, а більш глибинним шаром психіки пропонується говорити. Як правило, отримувати чисті вільні асоціації не вдається. Свідомість практично неминуче відкидає установку на таку пасивну терпимість і за допомогою яких-небудь захисних механізмів втручається в потік асоціацій. Психоаналіз саме й цікавиться таким конфліктом, що охоплює відразу обидві сторони психіки людини – свідому й несвідому. Зрозуміло, що у такому підході досліджувались завжди одиничні (індивідуальні) та патологічні реакції.

Психоаналітик Карл Юнг використовував метод вільних асоціацій для встановлення мотивації особистості. У К. Юнга тест проходив так: дослідник пропонував досліджуваному слова, одне за одним. При цьому фіксувався час реакції, зміна частоти дихання, електропровідність шкіри та інші параметри, які могли б говорити про емоційну реакцію досліджуваного. Якщо реакція на будь-яке зі слів вимагала багато часу, то це призводило до зміни ритму дихання, звідки К. Юнг робив висновок, що існували величезні підсвідомі емоційні проблеми, пов'язані зі стимульним словом чи можливою реакцією. К. Юнг використовував цей тест як детектор неправди й навіть успішно викрив у такий спосіб двох обвинувачуваних у злочинстві злочинців. Протягом багатьох років панувала думка, що саме К. Юнг став першим, хто застосував технічні кошти для визначення провини підозрілих [57, с. 444].

Важливу роль в історії вільного асоціативного експерименту відіграло дослідження лінгвіста А. Тумба та психолога К. Марбе, яке продемонструвало, що вербальна асоціація є не тільки психологічним, а й лінгвістичним явищем. Вони вважали, що вербальні асоціації є зв'язками не

тільки між представленими мовами, але й між уявленнями елементів мови. З їх погляду, проблема утворення мовних аналогій тісно пов'язана з асоціативними процесами. До завдання асоціативного експерименту входило встановити, чи спостерігається подібність між стимулом та відповідями за змістом і граматичними категоріями. У завдання їхнього асоціативного експерименту входило встановити, чи спостерігаються збіги між стимулами й відповідями за втримуванням й за граматичними категоріями. В експерименті брало участь 8 осіб. Кожному з випробуваних був пред'явлений список з 60 стимулів. Він включав 10 іменників, 10 займенників, 10 прислівників часу й 10 прислівників простору, а також 10 числівників. Дані експерименту показали, що в більшості випадків випробувані реагували на стимул тією ж частиною мови, до якої належав і стимул: на іменник – іменником, на прикметник – прикметником і т. д. В експерименті підраховувалася й частотність реакцій. А. Тумб і К. Марбе встановили функціональну залежність між частотою відповідей і тривалістю латентного періоду: чим частіше зустрічалася відповідь, тим коротше був час асоціацій, тобто час асоціацій став функцією частоти відповіді. Пізніше це положення ввійшло в лінгвістичну парадигму як *закон Морбе*. Таким чином, дослідження А. Тумба й К. Марбе показало, що існують індивідуальні розбіжності між випробуваними в часі реакцій і в граматичному збігу категорії стимулу й реакції, а також у спільності відповідей. Дане дослідження довело, що існують індивідуальні відмінності між дослідженими у реакціях та у граматичному збігові категорій стимулу і реакції, а також у загальності відповідей [4].

О. Залевська використовує результати вільних асоціативних експериментів для побудови моделей організації внутрішнього лексикону людини, виявлення та опису ознак і зв'язків, що його впорядковують [11]. Експериментатор, досліджуючи асоціативні структури пам'яті, установила функціональну та лінійну залежність між інформаційним станом нового іншомовного слова та об'єктом пам'яті тих, хто навчається. Одним із чинників, що впливають на запам'ятовування, є здатність іншомовного слова чи його компонентів співвідноситись зі словами, що раніше засвоювалися, тобто можливість включення слова в асоціації різних типів [13].

Н. Подражанська за допомогою вільного асоціативного експерименту вивчає проблеми словотворення в умовах навчального білінгвізму. «Результат аналізу зворотніх асоціативних зв'язків в англійській мові показав, що частина словотвірних реакцій зменшується від ядра лексикону до периферії та мінімального асоціативного стилю володіють слова, що належать до першого шару ядра лексикону» [30, с. 134].

Для вивчення особливостей асоціативної поведінки також використовують метод асоціацій. На асоціативному матеріалі онтогенезу, на думку Н. Гасиці, визначати сутність асоціативного зв'язку простіше, оскільки механізми асоціювання механізму більш прозорі [4, с. 62]. Н. Береснева проводить порівняльний аналіз асоціативних картин світу дорослого та дитини. Аналіз результатів виявив відмінності в пріоритетності понять у дітей та дорослих і допоміг автору зробити висновки: більшість понять дорослого дитина вже засвоїла до десяти років; у дітей існує багато специфічних понять, характерних тільки для дитячої картини світу – гра, грати, школа та ін.; за одним і тим самим словом у дорослих і дітей ховається різний зміст, дитяча асоціативна поведінка відрізняється більшою ситуативністю.

Т. Рогожнікова на матеріалі асоціативних досліджень зробила висновки, що з віком і індивідуальній свідомості нормальної дитини відбувається збільшення кількості лексико-семантичних варіантів полісемічного слова. Не завжди лексико-семантичний варіант, що знаходиться у словнику першим, є вагомим і суттєвим для різних вікових груп [43, с.11 – 12]. Проведене експериментальне дослідження дало змогу побудувати нову модель розвитку слова в дитини та зробити висновки про те, що значення слова в індивідуальній свідомості в умовах норми становить цілісний і поступовий процес [28].

Вільний асоціативний експеримент використовують і під час дослідження мовлення людей, які мають афатичні порушення. Було виявлено, що для асоціативної поведінки афатиків характерне те, що вони часто намагаються дати визначення, інтерпретацію почутого чи побаченого стимулу [29, с. 94]. В результаті проведення експерименту встановлено, що в таких хворих порушена смислова структура слова, однак елементи співвідносних в уявленні об'єктів осмислено поєднуються, при цьому асоціативні зв'язки, звичні для здорової людини, зберігаються, тому що всі отримані асоціації – не реально існуючі слова, і логічну співвіднесеність вербального матеріалу з дійсністю не порушено [11, с. 125].

Важливим є використання методики вільних асоціацій під час вивчення функціональної асиметрії мозку, прихованих потягів, афективних комплексів реципієнта, його установок та мотивацій.

Отже, вільний асоціативний експеримент має велике значення в різних галузях науки. Проте найбільше він використовується в суміжних напрямках знання про мову – психолінгвістиці, етнолінгвістиці, семіотиці та соціопсихолінгвістиці.

1.3 Принципи класифікацій реакцій

У психолінгвістиці, лінгвістиці було багато спроб класифікувати мовні (словесні, вербальні) асоціації за різними принципами: психологічним, лінгвістичним, логічним.

Першим, хто запропонував логічну класифікацію реакцій, був М.Траутшольдт. Відповідно до його класифікації, реакції були розподілені на внутрішні та зовнішні. Зовнішні реакції можуть утворюватися тоді, коли предмети сприймаються один за одним або через невеликий проміжок часу. Сюди входять: реакції одночасних уявлень та реакції послідовних уявлень. Внутрішні – коли предмети мають щось спільне, близькі між собою. До внутрішніх асоціацій належать: асоціації, компоненти яких перебувають у відношеннях підпорядкування; асоціації, відношення між компонентами яких – причини та наслідку, мети та засобу [11].

Дж. Міллер, ґрунтуючись на даних проведеного експерименту, запропонував таку класифікацію: контраст, подібність, підпорядкування, супідрядність, асонанс, частина – ціле, доповнення, егоцентризм, спільнокореневі слова, предикація. Ця класифікація зазнала серйозної критики з боку інших психолінгвістів (Дж. Діз, Д. Слобін). На їхню думку, помилка Дж. Міллера була в тому, що він спробував «утиснути асоціації в ті схеми відношень, які є в граматиці, різного роду словниках, психодинамічних теоріях» [33, с. 142]. До цього можна додати відсутність єдиного принципу класифікації, оскільки тут поєднано і лінгвістичний (фонетичний, семантичний, граматичний) підхід, і психологічний, і почасти логічний, а це призводить до невизначеності межі класифікації.

Р. Якобсон наслідує класифікацію Аристотеля, відзначаючи, що на основі асоціацій за суміжністю будуються «етимологічні фігури», тобто групи слів за одним і тим же коренем, та метонімія [45, с. 29]; асоціації за подібністю виявляються в поетичних текстах там, де пасивні предикати рядків, що римуються, подібні, а підмети – контрастні. Паралельно він відзначає існування психічних і механічних асоціацій. «Виділення в словах основних і формальних належностей здійснюється шляхом психічних асоціацій цих елементів у даному випадку з відповідними елементами в інших комбінаціях, словах» [45, с. 296]. Механічною, на думку Р. Якобсона, є асоціація за суміжністю між звуком і значенням слова [45, с.295].

С. Сахарний, ідучи за Дженіксом і Сапортою, пропонує прогрупувати мовні асоціації за типом відношень, що встановлюються між словом-стимулом та реакцією (асоціатом). Він розрізняє асоціації парадигматичні, в основі яких лежать парадигматичні відношення між стимулом і реакцією (*стілець - табурет*), та синтагматичні, що базуються на зв'язках стимулу та

реакції у межах однієї синтагми (*стілець - стоїть*). Окремо виділяються тематичні асоціації, які можуть виокремлюватись або в межах тематично обмеженого контексту, або складають разом зі стимулом граматично позначені сполучення слів типу *друг – парта, друг – любов* [45, с. 92 – 99].

В основу деяких психолінгвістичних класифікацій покладено чинники виникнення словесних асоціацій. Наголошуючи на необхідності диференційного підходу до визначеної проблеми, Г. Щур розмежовує онтологічні, психологічні та емпіричні асоціації. Перші визначаються соціальним досвідом індивідуума й групують елементи, що мають спільні (інваріантні) властивості або характеристики з погляду відображення їх у свідомості індивідуума. Такі асоціації відтворюють парадигматичний аспект явищ або спосіб існування елементів. Емпіричні асоціації лежать в основі угруповань елементів відповідно до суб'єктивного досвіду індивідуума й так званих парадигматичних і синтагматичних асоціацій. До психологічних Г. Щур відносить так звані «індивідуальні», або «випадкові», асоціації та консоціації [58, с. 143].

Послуговуючись цим же принципом, А. Брудний виділяє асоціативні реакції, типові для певного класу ситуацій, які умовно можна назвати ситуативними, соціальні асоціації, притаманні представникам певної групи й пов'язані з їх професіональними, освітніми, статевими, віковими особливостями, та асоціації, зумовлені окремими особливостями індивідуального досвіду особистості або її психічним статусом [7, с. 23 - 25].

Суто лінгвістичні класифікації започатковані дослідженнями Ш. Балі, який, посилаючись на соссюрівський принцип існування мовних реальностей у потенційних асоціаціях, визначив існування: а) прихованих *мнемонічних асоціацій*, які створюються «на паралелізмі між експліцитними та імпліцитними формами» [3, с. 33], та б) *необхідних асоціацій*, що існують «між матеріальними знаками та іншими, мисляться однозначно з ними, без яких певний вислів буде безглуздий або незрозумілий» [3, с. 34]. Учений розглядає різні типи асоціацій. Так, розмежовуючи асоціації близькі й віддалені, він пояснював, чому «небо швидше спонукає до роздумів про зірку, хмари, синє, ніж про шлях або дім» [3, с.151].

Інший підхід пропонує А. Залевська, яка систематизує словесні асоціації відповідно до варіантів зв'язку між асоціатом і асоціативом і виділяє такі асоціації, як суперординаторні (зарахування слова-стимулу до певного класу, групи: *орел – хижак*), атрибутивні (описові) та такі, що пов'язані з символічністю слова-стимулу [19, с. 150].

Н. Бутенко розподіляє асоціації на *типові*, що характерні для багатьох інформантів, та *індивідуальні* (випадкові), які тісно пов'язані з моментом

експерименту [8, с. 4]. Деякі дослідники (Г. Скляревська, А. Попова, О. Тодор) розмежовують асоціації, що репрезентують ознаки, які об'єктивно властиві предмету, але не знаходять відображення в денотативному значенні слова, й асоціації, що відбивають певне психологічне враження, яке асоціюється психологічно з іншою реалією.

Аналізуючи процес поетичної мовотворчості, О. Білецький відзначив, що думка поета працює асоціаціями, що викликаються зовнішніми враженнями, «кожна мить зосередженої мрії викликає їх сотні, причому найрізноманітніших» [5, с. 33]. Відповідно до засобів сприйняття й аналізу явищ дійсності дослідник виділяє асоціації звукові (акустичні, музичні), зорові, дотикові, моторні, нюхові, термічні тощо.

Цю думку у своїх працях поділяють С. Єрмоленко, яка вважає, що асоціації «становлять основу конкретно-чуттєвого сприйняття художнього тексту» [15, с. 293], а також Л. Пустовіт, В. Дятчук та інші лінгвісти.

С. Єрмоленко виокремлює також асоціації звичайні, які реалізуються усталеними семантико-синтаксичними зв'язками, та несподівані, які викликають ефект несподіваності лексико-синтаксичної сполучуваності [16, с. 88, 148].

Мовні асоціації відтворюють уявлення людини про негативні й позитивні предмети, явища, їх ознаки. Ці уявлення формують почасти під впливом уявлень загальнонародних, частина з яких має універсальний характер. Відповідно до того, який оцінний компонент наявний у ланцюгу слова-стимулу та його асоціатів, виділяють асоціації позитивні та негативні (В. Русанівський, Р. Фрумкіна). Такі асоціації «можуть викликати слова у зв'язку з їх співзвучністю з іншими словами» [44, с. 60].

В. Телія, М. Шевченко розглядають три типи асоціацій:

-національно-культурні, що притаманні носіям певної етнолінгвокультури (або енциклопедичні – термін В. Телії);

-загальнокультурні, які є універсальними для носіїв різних мов; індивідуально-авторські, або суб'єктивні [51, с. 91].

У дослідженнях Н. Кожевникової висловлюється думка про те, що в поезії, окрім вище зазначених типів, представлені асоціації міфологічні, які викликані міфологічними образами, традиційно-поетичні (цей тип лежить в основі мовних поетичних стереотипів) та асоціації, що експлікують часову спільність, спільність культурного простору, належність автора до єдиного поетичного соціуму [24, с. 15].

Отже, для утворення загальномовних асоціацій важливими є вияв взаємодії мовного матеріалу на рівні смислу та семантичної подібності, а також «накладання» на логіко-поняттєвий зміст вербального знака певної

експресії як вторинного змісту. При цьому створюванні в мові уявлення є концентрацією об'єктивного соціального, культурно-історичного та національного досвіду мовців.

Різні погляди на типи асоціацій у мові в цілому й у мові художніх творів дають підставу говорити про необхідність комплексного підходу до цієї проблеми із урахуванням специфіки асоціативного зв'язку слів. Так, аналізуючи асоціації, що лежать в основі художнього образу, доречно виділяти поряд із вище зазначеними різновидами ще традиційні (фольклорні) та оригінальні (індивідуально-авторські) асоціації. Перші наслідують образотворчі асоціації усної народної творчості, а другий тип є маркером художньої майстерності письменника, його мовної індивідуальності, тих творчих завдань, які він поставив перед собою.

В основу нашого дослідження ми поклали класифікацію реакцій Д. І. Терехової [47], котра вважає, що єдиної універсальної класифікації словесних асоціацій у лінгвістиці не існує. Дослідниця, зіставляючи асоціативні поля соматизмів в українській та російській мовах на матеріалі вільного асоціативного експерименту, виділяє такі типи реакцій:

I. Синтагматичні:

1. Нейтральні асоціації;
2. Емоційно-оцінні характеристики;
3. Функціональні характеристики;
4. Соціально-рольові асоціації;
5. Асоціації, що виявляють суміжність із професією або видом діяльності.

II. Парадигматичні:

1. Категоріальні парадигматичні реакції, що належать до того ж семантичного поля, що й стимул;
  - реакції, які належать до семантичного поля, що стимул, і є його синонімами (контекстуальними, стилістичними);
  - реакції-властивості, які характеризують стимули;
  - реакції, в яких стимул є показником або однією з характерних ознак реакції;
2. Реакції-порівняння.

III. Тематичні – реакції, які утворюють або в результаті граматичної зміни можуть утворити зі стимулом словосполученні, а також ті, що можуть бути використані в рамках тематичного обмеженого контексту (речення).

IV. Фонетичні реакції, яких є співзвучність зі стимулом.

V.Словотвірні, серед яких реакції засновані на єдності кореня стимулу і реакції, а також складні слова, однією з основ яких є слово-стимул.

VI. Граматичні реакції, які представляють собою граматичну форму стимулу.

VII. Ремінісцентні (цитатні) – перенесення назв і цитат.

VIII.Реакції фразерлогічного типу.

IX. Персоналії (імена, прізвища історичних осіб, видатних людей минулого і сьогодення).

Проблема класифікацій реакцій пов'язана з проблемою визначення сутності асоціативного зв'язку. Процеси актуалізації асоціацій у вільному асоціативному експерименті не можуть бути описані лише логічними, лінгвістичними чи філософськими категоріями. Традиційний розподіл асоціацій на парадигматичні й синтагматичні, заснований на належності стимулу й реакції до однієї чи різних частин мови не вичерпує визначення сутності асоціативного зв'язку. Тому, наголошує Д. Терехова, потрібен аналіз усіх трьох компонентів асоціативної структури: двох її складових у вигляді стимулу й реакції та відношення між ними [52, с. 58 – 59].

О. Залевська справедливо піддає критиці формальний підхід до розмежування парадигматичних і синтагматичних асоціативних зв'язків. Вона наголошує на тому, що труднощі віднесення тієї чи іншої асоціативної пари до розгляду парадигматичних чи синтагматичних зв'язків спонукають дослідників виділяти додаткові типи асоціацій, здатні охопити факти, що не вписуються в традиційну схему аналізу [20, с. 43 – 50].

Отже, кожна окрема класифікація має власну специфіку (соціальна група опитуваних, вік, вербальний матеріал, характер реакцій тощо) та вирішує певне коло проблем залежно від мети та завдань експериментального дослідження.

РОЗДІЛ 2

АСОЦІАТИВНА СТРУКТУРА ПОНЯТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «ЖИТЛО» (на матеріалі вільного асоціативного експерименту)

2.1. Формування стимульного списку для проведення вільного асоціативного експерименту

Одним з методів дослідження асоціативної структури слова є асоціативний експеримент, зокрема, вільний асоціативний експеримент.

Асоціативні експерименти відображають певну лінгвістичну реальність, яка полягає в тому, що між словами в словнику можна знайти різноманітні асоціації, на що в свій час вказував Ф. де Соссюр [53].

Підбір відповідного лексичного матеріалу є запорукою успішності будь-якого лексико-семантичного дослідження.

Словники надають об'єктивний систематизований матеріал для дослідження. Вважається, що у словники потрапляють насамперед загальнозживані слова; тому ми звернулися до тлумачного словника сучасної української мови за редакцією В.Т. Бусела [3] та словника синонімів української мови за редакцією А.А. Бурячка, Г.М. Гнатюка [42]. Обравши певну лексику лексико-семантичної групи «житло», шукаємо її пояснення в тлумачному словнику української мови. Далі звертаємося до словника синонімів [42], де знаходимо синонімічні відповідники до вказаної лексики. Виокремивши з синонімічного ряду найбільш важливі синоніми, ввели їх до списку стимульних лексем, що були запропоновані інформантам.

Експеримент являє собою опитування носіїв мови з метою виявлення активного словника. Рівень володіння «середнього» носія мови відповідними словами дає нам змогу відтворити конкретний активний словник.

Для проведення вільного асоціативного експерименту була проведена пошукова – підготовчий експеримент - робота, під час якої відбирались слова, що, на наш погляд, найбільш актуальні для сучасного усвідомлення

поняття, якими оперує суб'єкт протягом своєї життєдіяльності на даному етапі соціального розвитку.

Проведено експеримент, у якому суб'єктам (студентам) пропонували серед списку слів лексико-семантичної групи «житло» оцінити найбільш значимі слова за допомогою п'ятибальної шкали (5 - дуже важливо; 4 – важливо; 3 – байдуже; 2 – не важливо; 1 - негативно). Інформантам було запропоновано 50 слів, а саме: *будинок, селище, куховарня, хата, домівка, місто, балкон, пекарня, світлиця, меблі, столиця, котедж, тин, колодязь, дім, будівля, миска, вікно, стіна, посуд, стеля, огорожа, особняк, маєток, покої, двері, ринка, ремонт, криниця, підлога, поселення, кухня, входи, село, кімната, помешкання, домина, стіл, житло, будинок, оселя, коридор, хороми*. Шкалювання дозволило виявити ті стимули, що були позначені опитаними як такі, що мають для мовців найвагоміше значення серед групи «житло».

Завдяки підготовчому експерименту було отримано стимульний список для подальшого проведення вільного асоціативного експерименту з метою реконструкції фрагмента мовної картини світу.

1. Дім
2. Кухня
3. Вікно
4. Коридор
5. Кімната
6. Житло
7. Двері
8. Хата
9. Посуд
10. Ремонт
11. Селище
12. Куховарня
13. Миска

14. Домина
15. Стеля
16. Меблі
17. Місто
18. Котедж
19. Село
20. Стіна
21. Підлога
22. Будинок
23. Помешкання
24. Балкон
25. Огорожа
26. Будівля
27. Поселення
28. Домівка
29. Криниця
30. Маєток
31. Столиця
32. Оселя
33. Колодязь
34. Стіл
35. Особняк

У вільному асоціативному експерименті взяли участь 100 осіб. Серед них 83 студенти Житомирського державного університету імені Івана Франка (студенти третього та четвертого курсу ННІ філології та журналістики), 6 школярів (учні десятого класу) та 11 вчителів Ясногородської загальноосвітньої школи Романівського району.

У відповідь на одне слово-стимул реципієнти повинні були записати слово, яке, на їхній розсуд, пов'язане з назвою стимульного слова, причому словом, що першим спало їм на думку.

Вільний вибір, що був наданий реципієнтам у цьому експерименті, дозволяє виявити різноманітність асоціацій, які виникли у них у зв'язку із словом-стимулом. Під час опрацювання враховувалися індивідуальні особливості реакції опитуваних (мова, графічні зображення, тощо).

Подібні реакції на один і той самий стимул зазвичай узагальнюються (наприклад, асоціати житло, хата, домівка на стимул будинок зводяться до слова помешкання, а їх частотність додається), а одиничні асоціації не враховуються. У нашій роботі подібні асоціати не узагальнювались, щоб не втратити навіть нюансів значення одного слова, яке виникло у свідомості респондента саме у такій оболонці.

Такий підхід, на нашу думку, дозволяє більш чітко описати семантичні компоненти досліджуваних слів, а також глибше проаналізувати мовну картину світу студентів та особливості концептуальної картини світу.

На даному етапі розвитку психолінгвістики ще не має єдиної універсальної класифікації словесних асоціацій.

В нашій роботі використано класифікацію, запропоновану Д. І. Тереховою [58], яка виділяє такі асоціації:

I. Синтагматичні:

6. Нейтральні асоціації;
7. Емоційно-оцінні характеристики;
8. Функціональні характеристики;
9. Соціально-рольові асоціації;
10. Асоціації, що виявляють суміжність із професією або видом діяльності.

II. Парадигматичні:

3. Категоріальні парадигматичні реакції, що належать до того ж семантичного поля, що й стимул;
  - реакції, які належать до семантичного поля, що стимул, і є його синонімами (контекстуальними, стилістичними);
  - реакції-властивості, які характеризують стимули;

- реакції, в яких стимул є показником або однією з характерних ознак реакції;

4. Реакції-порівняння.

III. Тематичні – реакції, які утворюють або в результаті граматичної зміни можуть утворити зі стимулом словосполучення, а також ті, що можуть бути використані в рамках тематичного обмеженого контексту (речення).

IV. Фонетичні реакції, яких є співзвучність зі стимулом.

V.Словотвірні, серед яких реакції засновані на єдності кореня стимулу і реакції, а також складні слова, однією з основ яких є слово-стимул.

VI. Граматичні реакції, які представляють собою граматичну форму стимулу.

VII. Ремінісцентні (цитатні) – перенесення назв і цитат.

VIII.Реакції фразерлогічного типу.

IX. Персоналії (імена, прізвища історичних осіб, видатних людей минулого і сьогодення).

Кожну групу асоціацій буде проаналізовано нижче більш детально. Крім того внесено уточнення до груп асоціацій, оскільки не всі з отриманих нами реакцій відповідають умовам формування груп.

2.2. Класифікація реакцій

Синтагматичні асоціації - це асоціації, граматичний клас яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу (машина – їздити, палити - погано). Серед них:

- Нейтральні асоціації;
- Емоційно-оцінні характеристики;
- Функціональні характеристики;
- Соціально-рольові асоціації;

- Асоціації, що виявляють суміжність із професією або видом діяльності.

Нейтральні асоціації – це реакції, що не мають емоційно-оцінного забарвлення, а лише констатують факт, явище.

Дім – рідний, високий, дерев'яний, робоче місце.

Кухня – газова плита, смачна їжа, смачно, їсти, велика, простора, черга біля плити.

Вікно – відкрите, біле, велике, підвіконня.

Коридор – довгий, темний, світлий, вузький, холодний.

Кімната – широка, світла, сонячна, велика, простора, затишна.

Житло – тепле, чисте.

Двері – закриті, нові, броньовані.

Хата – сільська, українська, рідне місце, біла.

Посуд – фарфоровий, чистий.

Ремонт – капітальний, зтяжний.

Селище – міського типу, місце народження, маленьке.

Куховарня – готувати.

Миска – глибока, фарфорова, велика.

Домина – двоповерхова.

Стеля – натяжна, рівна, побілена.

Меблі – старі, м'які, нові, сучасні.

Місто – старовинне, чисте.

Котедж – жити, заміський, новий, дерев'яний, дорогий.

Село – рідне, мале.

Стіна – гладенька, міцна, велика.

Підлога – коричнева, дубова, тверда, помита.

Будинок – двоповерховий, цегляний, дев'ятиповерховий, новий.

Будівля – цегляна, висока.

Криниця – чиста, глибока.

Особняк – двоповерховий, сучасний, стародавній, великий.

Нейтральні синтагматичні асоціації спостерігаються у всіх досліджуваних. Наприклад, різні слова-стимули викликають реакцію – прикметник й дієслово. На слово-стимул ХАТА – сільська (1), РЕМОНТ – капітальний (2), ПОСУД - фарфоровий (1), КУХОВАРНЯ - готувати (1), МИСКА - мити (1), КОТЕДЖ – жити (1). Такі реакції не мають емоційно-оцінного забарвлення, а лише констатують факт, явище.

Емоційно-оцінні характеристики

Асоціації, які виявляють емоційно-оцінну характеристику, представлені досить різноманітно, наприклад:

Дім – радість.

Кухня – приємна.

Коридор – гарно обставлений, світлий. .

Кімната – простора, велика, сонячна, тепла, класна, широка.

Житло – сучасне, улюблене, велике, круте, гарне, затишне.

Хата – велика, рідна, гарна, нова.

Посуд – красивий, чистий, зручний, великий, кольоровий, новий, гарний.

Миска – гарна.

Домина – величезна, чудово.

Стеля – висока.

Меблі – нові, м'які, зручні.

Місто – улюблене, рухливе, найкраще.

Котедж – затишний, красивий, дисконфорт.

Село – маленьке, рідне, добренько, охайне, непродвинуте, гарне, сучасне.

Стіна - гладенька.

Будинок – привітний, рідний.

Помешкання – затишне.

Балкон - *теплий, гарний.*

Будівля – *власна, затишна.*

Поселення – *дружнє.*

Колодязь - *темний, бездонний.*

Стіл – *святковий.*

Такі асоціації зустрічаються досить часто, тому що картина світу, яка в першу чергу ввібрала в себе життєві та культурні стереотипи, наскрізь пронизана емоціями.

Функціональні характеристики

У групі функціональних характеристик стимула серед сигматичних асоціацій першого підтипу засвідчено невелику кількість реакцій, у значенні яких є вказівка на функцію або дію.

Наприклад:

Дім – *турбота.*

Кухня – *робота, їсти.*

Коридор – *бігти, сполучення.*

Кімната – *спати, жити.*

Двері – *вихід.*

Хата – *їхати додому.*

Посуд – *мити.*

Ремонт – *робота, убока, клопот.*

Куховарня – *пекти, готувати.*

Миска - *мити.*

Домина – *жити, робота, прибирати.*

Котедж – *жити.*

Стіна – *перешкода.*

Підлога – *опора, мити.*

Помешкання – *жити.*

Огорожа – *захист, заборона.*

Домівка - *відпочинок, робота.*

Криниця – *пити.*

Оселя – *жити.*

Колодязь – *пити, текти.*

Стіл – *писати, робота, їсти.*

Особняк – *жити.*

У групі синтагматичних асоціацій, а саме у підгрупі функціональних характеристик, зустрічаються однакові реакції на різні слова-стимули: ПОСУД, МИСКА, ПІДЛОГА – мити; КУХНЯ, ДОМИНА, РЕМОНТ – робота; КІМНАТА, КОТЕДЖ, ПОМІШКАННЯ, ОСЕЛЯ, ОСОБНЯК – жити. Це свідчить про те, що деякі слова-стимули, позначають предметність, асоціюються дією, яка на них спрямована.

Асоціації, що являють суміжність із професією
або видом діяльності

Наприклад:

Куховарня – *кухар, повар, шеф-кухар.*

Цей різновид реакцій у досліджуваній групі стимулів практично відсутній, оскільки група «житло» семантично не пов'язана зі значеннями, процесів, що зумовлені професійною діяльністю. Виняток становить стимул КУХОВАРНЯ, морфемна будова якого відображає семантику процесуальності коренем вар- та суфіксом -н-, адже це утворення від дієслова куховарити.

Парадигматичні асоціації

Найбільшу групу реакцій складають такі, що виникають за асоціаціями парадигматичного типу. Це реакції, які належать до того ж семантичного поля, що й стимул, і є його синонімами (контекстуальними, стилістичними).

Наприклад:

Кухня – сніданок, ложка, стиль, спеції, стіл, чай, холодильник, плита, черга.

Вікно – дірка, скло, подвір'я, простір, штори, пластик, поле, дорога, вазон, підвіконня, занавіска, хмари, школа, двір, дощ.

Коридор – двері, стіна, шлях, прохід, прихожа, лабіринт, квартира, простір, університет, годинник, дзеркало.

Кімната – будинок, житло, телевізор, коврик, стіна, дім, гуртожиток.

Дім – оселя, хата, житло, будинок.

Житло - дім, будинок, помешкання, домівка, оселя, шалаш, житло, нерухомі.

Хата – дім, будинок.

Куховарня – кухня, кухар, куховарка.

Миска – блюдо, полумисок.

Домина – дім, будинок, хата.

Стеля – потолок.

Котедж – вілла.

Село – населений пункт.

Будинок - дім, хата, житло.

Помешкання – будинок, квартира, дім, житло.

Огорожа – тин, паркан, забор, пліт.

Будівля – будинок.

Поселення – помешкання.

Домівка – дім, хата.

Криниця - колодязь.

Масток – будівля, будинок, котедж, замок.

Столиця – місто.

Оселя – будинок, житло, дім, хата.

Колодязь – криничка, журавель.

Особняк – маєток, великий будинок, дім.

Як характерну рису категоріальних парадигматичних асоціацій, слід виділити так звані «дзеркальні асоціації». Асоціативні пари такого типу називають ще двоспрямованими або взаємними імплікаціями, тобто це випадки, коли обидва компоненти асоціативної пари слів досить часто викликають взаємні асоціати. Наприклад: на стимул ДІМ знаходимо реакцію **хата**, а на стимул СІМ'Я – **дім**. Таке ж явище спостерігаємо зі стимулами **ОСЕЛЯ – житло** та **ЖИТЛО – оселя**, **БУДИНОК – оселя**, **ОСЕЛЯ – будинок**.

Підтип парадигматичних асоціацій - реакцій-порівняння.

Порівняння відбувається на основі окремої ознаки, найбільш характерної тієї чи іншої діяльності, наприклад:

Огорожа – мов внутрішній світ.

Будинок – як квітник.

Село – наче непродуктивне.

Цікаво, що стимули групи «житло» у порівняльному аспекті пов'язані за семантикою з особистісними, внутрішніми уявленнями мовців, які сприймають житло у єдності з людиною.

Тематичні асоціації

Респонденти активно продемонстрували такий тип реакцій. Ці асоціації можуть скласти зі стимулом словосполучення, а також можуть бути використані у рамках тематично обмеженого контексту (речення). Наведемо приклади:

Дім – дерев'яний, високий, рідний.

Кухня – приємна, велика, простора.

Вікно – велике, просторе.

Коридор – довгий, холодний, вузький, сполучення, лабіринт, гарно обставлений, світлий, темний.

Кімната – зелена, світла, моя, простора, сонячна, дитяча.

Житло – сучасне, своє, моє, круте, затишне, дороге.

Двері – дерев'яні, нові, відчинені, широкі, дубові, зачинені, закриті, броньовані.

Хата – сільська, дерев'яна, велика, похилилась, солом'яна, нова, українська, в селі.

Посуд – красивий, мити, чистий, зручний, великий, фарфоровий, скляний, вимитий, білий, новий, чистий, гарний.

Ремонт – в квартирі, в кімнаті, дизайнерський, капітальний, квартирний, затяжний, щось нове, дорогий.

Селище – міського типу, Романів, рідне, гарне, Червоноармійськ, маленьке, місце народження.

Куховарня – чиста, простора, велика.

Миска – біла, з кашею, фарфорова, синя, гарна, красива, червона, велика.

Домина – чиста, з цегли, велика, двоповерхова.

Стеля – біла, висока, натяжна, чиста, побілена, гола, голуба.

Меблі – сучасні, нові, красиві, дерев'яні, бамбукові, зручні, італійські, пересувати.

Місто – місце навчання, маленьке, улюблене, старовинне, рухливе, найкраще, чисте.

Котедж – просторий, сучасний, дерев'яний, заміський, приміський, великий, затишний, красивий, дорогий, будинок мільйонера.

Село – маленьке, населений пункт, чуже, старовинне, мале, рідне, охайне, гарне, сучасне, газифіковане.

Стіна – біла, гладенька, вертикальна, дерев'яна, міцна, фарбована, велика, розова, поклеєна.

Підлога – дерев'яна, коричнева, дубова, тверда, пофарбована, помита, застелена, червона.

Будинок – мій, високий, цегляний, власний, привітний, великий, красивий, живе приміщення, двоповерховий, жовтий, рідний, дев'ятиповерховий, цікавий, новий, дерев'яний, грязний, гарний.

Помешкання – мамине, просторе, моє, особисте, прибране, зручне, місце проживання.

Балкон – маленький, просторий, теплий, залізний, світлий.

Огорожа – дерев'яна, пофарбована.

Будівля – простора, нове помешкання, велика, цегляна, чорна, власна, висока, старовинна, нова.

Поселення – тимчасове, високе, невелике, молодіжне, дружнє.

Домівка – простора, рідня, моя, дерев'яна, маленька.

Криниця – глибока, з прозорою водою, дерев'яна, чиста.

Маєток – міський, заможний, вишуканий, розкішний, великий, панський, кам'яний, мій, гарний, велика ділянка землі.

Столиця – українська, красива, Київ, Москва, України, велика.

Оселя – рідна, власна, гарна, затишна, чиста, простора, нова, мала, моя.

Колодязь – глибокий, темний, джерельний, чистий, бездонний, холодний, дерев'яний, малий.

Стіл – новий, дерев'яний, письмовий, святковий, полірований, великий, столовий, різьблений, круглий, робоче місце.

Особняк - приватний, заможний, просторий, сучасний, двоповерховий, великий, панський, красивий, дім бачагів, дача олігархів, гарний, стародавній, дорогий.

Присутність цього типу асоціацій свідчить про те, що більшість респондентів у відповідь на слово-стимул дали загальну різносторонню якісну характеристику, наприклад: ДІМ – дерев'яний, високий, рідний,

ЖИТЛО- сучасне, моє, дороге, ПОСУД – красивий, великий, фарфоровий, білий, новий.

Словотвірні асоціації

До словотвірних ми віднесли такі, що засновані на спільності стимулу і реакції. Наприклад:

Куховарня - *кухня, кухар, куховарка.*

Словотвірні реакції становлять собою фрагмент словотвірного гнізда, тобто виявляють адекватність сприйняття інформантів, але не дають змоги визначити специфіку семантичного наповнення понять.

Асоціації-персоналії

Не досить часто, але зустрічаються у реакціях опитуваних прізвища та імена конкретних людей.

Наприклад:

Стимул	Реакція
Поселення	Масловська М. В.
Масток	Оноре де Бальзак, Терещенко
Особняк	Л. Толстой
Хата	Шевченко Т.Г.
Куховарня	Шелудченко В.

Отже, у групі реакції-персоналії простежується ряд реакцій, що є прізвищами, іменами реальних людей. Ці реакції перебувають у периферії асоціативного поля, проте яскраво демонструють важливість для опитаних тих чи інших типів особистостей, серед яких видатні особистості, а також люди, відомі лише самим інформантам.

Невербальні реакції

Оскільки реакцією на деякі стимули виявилися не слова, а певні зображення, то вони об'єднані в окрему групу. Наприклад:

Стимул	Реакція
Дім	:)
Кухня	☺,:)
Вікно	
Житло	
Помешкання	
Поселення	☺,
Криниця	!
Огорожа	!!!!
Селище	☺
Особняк	Вау!!!

Ці зображення можуть мати різне семантичне наповнення, як-от: ДІМ – графічно позначений смайликом, тобто він викликає позитивні емоції у респондентів, аналогічну паралель можна проводити зі стимульним словом

КУХНЯ: передбачає затишок, приємні сенсорні відчуття. Повторювані знаки оклику як реакція на стимул «ОГОРОЖА» свідчать про застереження, повідомлення про небезпеку, негативні відчуття опитуваних.

Нульові реакції

Серед отриманих реакцій на стимули в процесі вільного асоціативного експерименту нами було виявлено значну частину прочерків у функції реакції-відповіді на певний стимул, наприклад:

№п/п	Стимул	Кількість реакцій-прочерків
1.	Вікно	4
2.	Коридор	15
3.	Кімната	6
4.	Житло	14
5.	Двері	8
6.	Хата	15
7.	Посуд	9
8.	Ремонт	11
9.	Селище	8
10.	Куховарня	19
11.	Миска	6
12.	Домина	25
13.	Стеля	6
14.	Меблі	5
15.	Місто	5
16.	Котедж	13
17.	Село	14
18.	Стіна	19
19.	Підлога	17

20.	Будинок	10
21.	Помешкання	14
22.	Балкон	15
23.	Огорожа	10
24.	Будівля	19
25.	Поселення	16
26.	Домівка	17
27.	Криниця	3
28.	Маєток	14
29.	Столиця	6
30.	Оселя	26
31.	Колодязь	10
32.	Стіл	12
33.	Особняк	22

Наявність такої кількості реакцій-прочерків свідчить про недостатню обізнаність у певних поняттях лексико-семантичної групи «житло» чи про неприховане небажання студентів брати участь у науковому експерименті, адже такого типу асоціації не несуть жодного семантичного навантаження. Можемо припустити, що причиною відсутності вербальних реакцій є обмежене володіння синонімами у сфері цієї групи стимулів. Проте такі реакції будуть ядреними для певних слів-стимулів.

2.3. Фрагмент мовної картини світу студента (ядерні реакції)

Сукупність реакцій, отриманих на визначені слова-стимули, дозволяє структурувати фрагмент мовної картини світу опитаних студентів. Частотність реакцій зумовлює їх позицію в ядрі чи в периферії на території асоціативного поля.

За методикою визначення частотності ядра асоціативного значення ми встановили:

Кількість найчастотнішої реакції із кожного асоціативного значення було додано: 21(на стимул дім) + 45 (на стимул кухня) +12 (на стимул вікно) + 7 (на стимул коридор) + 17(на стимул кімната) + 10 (на стимул житло) + 20 (на стимул двері) + 9 (на стимул хата) + 12 (на стимул посуд) +5 (на стимул ремонт) + 7 (на стимул селище) +16 (на стимул куховарня) + 18 (на стимул миска) + 10 (на стимул домина) + 29 (на стимул стеля) + 8 (на стимул меблі) + 15 (на стимул місто) + 9 (на стимул котедж) + 6 (на стимул село) + 15(на стимул стіна) + 7 (на стимул підлога) + 7 (на стимул будинок) + 6 (на стимул помешкання) + 10 (на стимул балкон) + 12 (на стимул огорожа) + 7 (на стимул будівля) + 22 (на стимул поселення) + 7 (на стимул домівка) + 62 (на стимул криниця) + 10 (на стимул маєток) + 52 (на стимул столиця) + 6 (на стимул оселя) + 30 (на стимул колодязь) + 13 (на стимул стіл) + 6 (на стимул особняк).

Сума усіх найбільш частих асоціацій було поділено на кількість асоціативних полів: $548 : 35 = 16$.

Отже, ядерними реакціями асоціативного поля опитуваних будуть ті асоціації, які зустрічаються не менш, як 16 разів.

Відповідно до ядерних реакцій усі найчастотніші асоціації кожного асоціативного ядра умовно поділимо на три групи:

- **ядерні реакції** (ті реакції, які зустрічаються не менш, ніж 16 разів);
- **реакції, які наближаються до ядерних** (ті реакції, кількість яких на 2-5 одиниць менша від ядерних);
- **реакції, які знаходяться далеко від ядерних.**

Групи реакцій представлені в таблицях.

ЯДЕРНІ РЕАКЦІЇ

Таблиця 1

Стимул	Реакція	Коефіцієнт
Дім	<i>Сім'я</i>	21
	<i>Тепло</i>	16
Кухня	<i>Їжа</i>	45
Кімната	<i>Затишок</i>	17
Житло	-	17
Двері	<i>Вихід</i>	20
Куховарня	-	19
	<i>Їжа</i>	16
Миска	<i>Їжа</i>	18
Домина	-	27
Стеля	<i>Біла</i>	29
Стіна	-	18
Підлога	-	18
Будівля	-	24
Поселення	-	18
	<i>Люди</i>	22
Криниця	<i>Вода</i>	62
Столиця	<i>Київ</i>	52
Оселя	-	26
Колодязь	<i>Вода</i>	30
Особняк	-	20

Друга група. До цієї групи відносимо реакції, кількість яких в одному асоціативному полі менше на 2 – 5 одиниць від кількості ядерних.

МЕЖОВІ (ГРАНИЧЕНІ) РЕАКЦІЇ

Таблиця 2

Стимул	Реакція	Коефіцієнт
Вікно	<i>Світло</i>	12
Коридор	-	13
Хата	-	15
Ремонт	-	11
Стеля	<i>Висока</i>	12
Місто	<i>Житомир</i>	15
Котедж	-	13
Село	-	14
Стіна	<i>Біла</i>	15
Помешкання	-	15
Балкон	-	14
Огорожа	-	11
	<i>Захист</i>	12
Домівка	-	14
Криниця	<i>Глибоко</i>	11
Маєток	-	14
Стіл	-	12

	<i>Дерев'яний</i>	15
--	-------------------	----

Третя група. До цієї групи ми віднесли всі інші реакції, які є менш частотними, ніж реакції двох попередніх груп, але не менш важливими.

ПЕРИФЕРІЙНІ РЕАКЦІЇ

Таблиця 3

Стимул	Реакція	Коефіцієнт
Дім	<i>Родина</i>	3
	<i>Хата</i>	3
	<i>Оселя</i>	2
	<i>Батьки</i>	5
	<i>Будинок</i>	8
	<i>Затишок</i>	8
	<i>Мама</i>	9
	<i>Турбота</i>	3
Кухня	<i>Смачний</i>	8
	<i>Сніданок</i>	2
	<i>Стіл</i>	2
	<i>Велика</i>	2
	<i>Мати</i>	2
	<i>Запах</i>	2
	<i>Для задоволення</i>	2
	<i>Смакота</i>	2
	<i>Плита</i>	2
-		5
	<i>Кімната</i>	2
	<i>Скло</i>	3
	<i>Повітря</i>	4

Вікно	<i>Прозорість</i>	4
	<i>Світ</i>	4
	<i>Біле</i>	3
	<i>Штори</i>	2
	<i>Вулиця</i>	3
	<i>Синє небо</i>	2
	<i>Двері</i>	3
	<i>Холод</i>	4
	<i>Вазон</i>	2
	<i>Природа</i>	2
	<i>Вітер</i>	2
Коридор	<i>Довгий</i>	7
	<i>Двері</i>	7
	<i>Стіна</i>	4
	<i>Вузький</i>	4
	<i>Темно</i>	5
	<i>Прохід</i>	2
	<i>Тунель</i>	4
	<i>Шум</i>	4
	<i>Квартира</i>	2
	<i>Темнота</i>	3
	<i>Простір</i>	3
	<i>Діти</i>	2
	<i>Темрява</i>	2
<i>Школа</i>	2	
	-	7
	<i>Спокій</i>	2
	<i>Світла</i>	6
	<i>Моя</i>	9

Кімната	<i>Простора</i>	3
	<i>Житло</i>	2
	<i>Велика</i>	4
	<i>Телевізор</i>	3
	<i>Тепло</i>	2
	<i>Стіна</i>	2
	<i>Світло</i>	2
	<i>Ліжко</i>	3
	<i>Дім</i>	4
	<i>Гуртожиток</i>	3
	<i>Простір</i>	3
Житло	<i>Дім</i>	6
	<i>Своє</i>	2
	<i>Власне</i>	3
	<i>Затишок</i>	10
	<i>Моє</i>	6
	<i>Будинок</i>	7
	<i>Комфорт</i>	3
	<i>Сім'я</i>	3
	<i>Оселя</i>	2
	<i>Задоволення</i>	2
<i>Тепло</i>	2	
-	-	7
	<i>Дерев'яні</i>	5
	<i>Ручка</i>	7
	<i>Нові</i>	2
	<i>Вулиця</i>	3
	<i>Відчинені</i>	2

Двері	<i>Широкі</i>	3
	<i>Вхід</i>	4
	<i>Перешкода</i>	3
	<i>Стіна</i>	2
	<i>Замок</i>	3
	<i>Дерево</i>	3
	<i>Відкриття</i>	2
	<i>Білий</i>	4
	<i>Вікна</i>	2
Хата	<i>Дім</i>	7
	<i>Сільська</i>	2
	<i>Село</i>	8
	<i>Дерев'яна</i>	3
	<i>Велика</i>	9
	<i>Будинок</i>	2
	<i>Дах</i>	2
	<i>Батьки</i>	3
	<i>Бабусина</i>	2
	<i>Затишок</i>	2
	<i>Сім'я</i>	3
	<i>Шевченко</i>	2
	<i>Біла</i>	2
	<i>Солом'яна</i>	2
	<i>Бабуся</i>	2
<i>Нова</i>	2	
	-	8
	<i>Мити</i>	10
	<i>Чистий</i>	3
	<i>Чашка</i>	2

Посуд	<i>Кухня</i>	9
	<i>Тарілка</i>	7
	<i>Великий</i>	2
	<i>Фарфоровий</i>	5
	<i>Сервіз</i>	2
	<i>Миска</i>	2
	<i>Чистий</i>	3
Ремонт	<i>Краса</i>	2
	<i>Гроші</i>	4
	<i>Фарба</i>	7
	<i>Чисто</i>	2
	<i>Безлад</i>	3
	<i>Євро</i>	5
	<i>Робота</i>	4
	<i>Пил</i>	2
	<i>Капітальний</i>	2
	<i>Шпалери</i>	5
	<i>Сміття</i>	2
	<i>Жах</i>	2
	<i>Праця</i>	2
	<i>Морока</i>	2
	<i>Квартири</i>	2
<i>Бруд</i>	2	
-	-	9
	<i>Бабуся</i>	7
	<i>Міського типу</i>	6
	<i>Корова</i>	4
	<i>Романів</i>	2
	<i>Рідня</i>	2

Селище	<i>Люди</i>	6
	<i>Великий</i>	4
	<i>Дорога</i>	3
	<i>Природа</i>	2
	<i>Поселення</i>	2
	<i>Рідне</i>	4
	<i>Дім</i>	3
	<i>Батьківщина</i>	2
	<i>Маленьке</i>	4
	<i>Чистота</i>	2
	<i>Селище</i>	2
Куховарня	<i>Кухня</i>	4
	<i>Кухар</i>	3
	<i>Повар</i>	5
	<i>Картопля</i>	3
	<i>Страви</i>	2
	<i>Готувати</i>	3
	<i>Мама</i>	2
	<i>Посуд</i>	2
	<i>Нерви</i>	3
Миска	-	6
	<i>Бориц</i>	10
	<i>Ложка</i>	8
	<i>Глибока</i>	6
	<i>Суп</i>	9
	<i>Полумисок</i>	2
	<i>Великий</i>	3
	<i>Дім</i>	4
	<i>Цегла</i>	3

Домина	<i>Величезна</i>	2
	<i>Будинок</i>	3
	<i>Велика</i>	10
	<i>Криша</i>	2
Стеля	-	7
	<i>Люстра</i>	10
	<i>Лампа</i>	2
	<i>Натяжна</i>	3
	<i>Замкнутість</i>	2
	<i>Підлога</i>	2
	<i>Павук</i>	2
	<i>Висока</i>	2
	<i>Комарі</i>	2
Меблі	-	7
	<i>Сучасні</i>	2
	<i>Шафа</i>	3
	<i>Нові</i>	6
	<i>Диван</i>	8
	<i>Красиві</i>	5
	<i>Дерев'яні</i>	4
	<i>Інтер'єр</i>	2
	<i>Комфорт</i>	2
	<i>М'які</i>	5
	<i>Кімната</i>	2
	<i>Крісло</i>	2
	<i>Краса</i>	3
	<i>Старі</i>	2
<i>Гарні</i>	2	
<i>Дорогі</i>	2	

	<i>Дерево</i>	4
Місто	-	5
	<i>Навчання</i>	5
	<i>Рух</i>	3
	<i>Велике</i>	6
	<i>Село</i>	5
	<i>Люди</i>	4
	<i>Шум</i>	4
	<i>Рідне</i>	3
	<i>Селище</i>	2
	<i>Київ</i>	2
	<i>Магазин</i>	2
	<i>Центр</i>	2
	<i>Найкраще</i>	2
	<i>Чисте</i>	2
Котедж	<i>Багатство</i>	3
	<i>Відпочинок</i>	8
	<i>Гроші</i>	6
	<i>Море</i>	3
	<i>Власний</i>	2
	<i>Розкіш</i>	9
	<i>Краса</i>	2
	<i>Дерев'яний</i>	2
	<i>Вілла</i>	2
	<i>Великий</i>	2
	<i>Лагер «Берег»</i>	2
	<i>Красивий</i>	2
	<i>Басейн</i>	2
	<i>Дорогий</i>	2

	<i>Олігарх</i>	2
Село	<i>Дім</i>	2
	<i>Бабуся</i>	5
	<i>Моє</i>	3
	<i>Люди</i>	2
	<i>Сало</i>	6
	<i>Мале</i>	2
	<i>Рідне</i>	2
	<i>Коні</i>	2
	<i>Запах</i>	2
	<i>Іванопіль</i>	3
	<i>Природа</i>	2
Стіна	<i>Нерозуміння</i>	2
	<i>Картина</i>	6
	<i>Перешокда</i>	5
	<i>Килим</i>	2
	<i>Рівна</i>	9
	<i>Неприслупність</i>	2
Підлога	<i>Дерев'яна</i>	6
	<i>Коврик</i>	6
	<i>Коричнева</i>	3
	<i>Тверда</i>	3
	<i>Опора</i>	2
	<i>Дерево</i>	2
	<i>Пофарбована</i>	3
	<i>Паркет</i>	7
	<i>Застелена</i>	2
	<i>Червона</i>	3
	<i>Стеля</i>	2

	<i>Мити</i>	2
	<i>Діти</i>	2
	<i>Чиста</i>	2
	<i>Ламінат</i>	2
	<i>Дерево</i>	4
Будинок	-	9
	<i>Мій</i>	3
	<i>Дім</i>	5
	<i>Квартири</i>	2
	<i>Високий</i>	3
	<i>Цегляний</i>	3
	<i>Власний</i>	2
	<i>Хата</i>	2
	<i>Житло</i>	3
	<i>Сім'я</i>	3
	<i>Великий</i>	7
	<i>Красивий</i>	2
	<i>Затишний</i>	3
<i>Тепло</i>	2	
<i>Двоповерховий</i>	2	
Помешкання	<i>Пейзаж</i>	2
	<i>Маленький</i>	2
	<i>Квіти</i>	10
	<i>Просторий</i>	2
	<i>Краєвид</i>	4
	<i>Вулиця</i>	3
	<i>Повітря</i>	6
	<i>Квартира</i>	2
	<i>Простір</i>	3

	<i>Вікно</i>	5
	<i>Великий</i>	3
	<i>Висота</i>	2
Огорожа	<i>Заборона</i>	8
	<i>Перешкода</i>	4
	<i>Залізна</i>	2
	<i>Дерев'яна</i>	4
	<i>Тин</i>	9
	<i>Паркан</i>	7
	<i>Забор</i>	6
	<i>Кам'яна</i>	2
	<i>Висока</i>	7
	<i>Зелена</i>	3
	<i>Собака</i>	3
Будівля	<i>Школа</i>	2
	<i>Велика</i>	4
	<i>Споруда</i>	5
	<i>Архітектура</i>	2
	<i>Висока</i>	6
	<i>Будинок</i>	2
	<i>Дім</i>	7
	<i>Нова</i>	2
Поселення	<i>Село</i>	7
	<i>Тимчасове</i>	2
	<i>Місто</i>	2
	<i>Старе</i>	2
	<i>Селище</i>	2
	<i>Хутір</i>	2
	<i>Скіфів</i>	2

	<i>Євреїв</i>	2
	<i>Невеличке</i>	2
Домівка	<i>Батьки</i>	5
	<i>Затишок</i>	7
	<i>Рідня</i>	7
	<i>Дім</i>	4
	<i>Моя</i>	4
	<i>Батьківщина</i>	2
	<i>Тепло</i>	3
	<i>Мама</i>	2
	<i>Сім'я</i>	6
	<i>Житло</i>	2
	<i>Хата</i>	4
	<i>Рідний</i>	2
Криниця	-	5
	<i>Колодязь</i>	4
	<i>Пити</i>	2
	<i>Відро</i>	2
Маєток	<i>Заможний</i>	2
	<i>Будинок</i>	3
	<i>Власність</i>	2
	<i>Котедж</i>	3
	<i>Гроші</i>	3
	<i>Багатство</i>	7
	<i>Великий</i>	10
	<i>Панський</i>	8
	<i>Мрія</i>	2
	<i>Терещенко</i>	2
<i>Садок</i>	2	

	<i>Король</i>	2
Столиця	-	7
	<i>Українська</i>	2
	<i>Центр</i>	5
	<i>Мегаполіс</i>	2
	<i>Місто</i>	7
	<i>Україна</i>	7
	<i>Новина</i>	2
	<i>Красота</i>	2
	<i>Велика</i>	1
Оселя	<i>Комфорт</i>	3
	<i>Будинок</i>	5
	<i>Рідна</i>	2
	<i>Власна</i>	2
	<i>Гарна</i>	4
	<i>Житло</i>	3
	<i>Дім</i>	6
	<i>Батьки</i>	2
	<i>Сім'я</i>	4
	<i>Затишна</i>	4
	<i>Чисто</i>	2
	<i>Тепла</i>	3
	<i>Мала</i>	2
Колодязь	-	10
	<i>Відро</i>	5
	<i>Глибокий</i>	8
	<i>Журавель</i>	3
	<i>Криниця</i>	4
	<i>Джерело</i>	3

	<i>Пити</i>	3
	<i>с. Колодяжне</i>	2
	<i>Чиста</i>	3
Стіл	<i>Скатертина</i>	4
	<i>Письмовий</i>	3
	<i>Сім'я</i>	2
	<i>Вечеря</i>	2
	<i>Меблі</i>	2
	<i>Великий</i>	3
	<i>Писати</i>	3
	<i>Обід</i>	4
	<i>Робота</i>	2
	<i>Квіти</i>	2
	<i>Кухня</i>	2
	<i>Парта</i>	2
	<i>Тупий</i>	2
Особняк	<i>Міліонер</i>	2
	<i>Приватний</i>	2
	<i>Масток</i>	3
	<i>Багатство</i>	6
	<i>Олігарх</i>	3
	<i>Котедж</i>	3
	<i>Розкіш</i>	3
	<i>Великий</i>	2
	<i>Великий будинок</i>	2
	<i>Мій</i>	5
	<i>Гроші</i>	2

Отже, під час проведення вільного асоціативного експерименту від 100 інформантів було отримано близько 3500 реакцій-відповідей на 35 слів-

стимулів. Реакції на кожен стимул склали асоціативне поле. При аналізі асоціативних полів було помічено, що їх структури різноманітні.

У кожному асоціативному полі було виділено ядро – найчастіші реакції-відповіді. Одні ядра мають лише одну таку реакцію, що повторюється більш, як 16 разів, інші ж – складаються з декількох реакцій. Але якою б не була реакція-відповідь реципієнта, вона показує власне сприйняття світу людиною. Тому це є дуже важливим у нашій роботі, адже ми можемо прослідкувати відношення індивіда до оточуючого середовища.

На основі ядерних реакцій ми скомпонували фрагмент концептуальної картини світу студента. Проаналізувавши найчастотніші асоціації, ми виявили, що для сприйняття студентами житлових концептів характерне контекстуальне усвідомлення вагомості понять. Інформанти переважно позитивно наповнювали стимульні лексеми (**Дім – *затишок, спокій, турбота*; Домівка – *рідня, тепла, любов***), але зустрічаються неоднозначно сприйняті (**Хата – *хатище***).

Дані реакції є відтворенням знань, уявлень, опитуваних про світ, дійсність, а також є результатом, внутрішньо рефлексивного досвіду людини. Концептуальна картина світу респондентів певною мірою виступає як глобальний образ світу, який належить в основі їх свідомості, тобто виражає сутнісні властивості світу в розумінні молоді. Ядерні реакції, тобто ті, які найчастіше повторюються є результатом духовної діяльності особистості.

ВИСНОВКИ

Дослідження семантичної структури слів лексико-семантичної групи «житло» за допомогою вільного асоціативного експерименту показало:

1. Світ у свідомості мовця віддзеркалений мовно й концептуально, тому переважно мовну картину світу розглядають окремо від концептуальної, іноді протиставляючи їх. Структуру концептуальної картини світу репрезентує система асоціативних зв'язків у асоціативних полях. Мовна ж картина світу формується засобами лексичного значення відповідного слова-поняття в лексико-семантичних полях. Мовна картина відображає загальні уявлення про світ, а концептуальна становить індивідуалізовані уявлення, сформовані під впливом екстралінгвальних чинників.
2. Концепти, будучи одиницями концептуальної картини світу, дають можливість відтворити її будову. Концепт є ментальним утворенням, результатом пізнавальної діяльності особистості. Структура концепту представлена ядром (основний рівень) та периферією (індивідуальний інтерпретаційний рівень). Структуру концепту дають можливість відтворити асоціації (суб'єктивний образ наявних поза свідомістю людини зв'язків реального світу), які отримуємо в ході проведення вільного асоціативного експерименту.
3. Асоціації були об'єктом вивчення багато століть. Їх аналізували філософи, психологи, лінгвісти. Психологи підходили до вивчення асоціацій з практичної сторони, використовували їх у психіатрії, психодіагностиці; філософи досліджували невербальні асоціації; лінгвісти висловлювали думку про те, що вивчення асоціацій та їх зв'язків підводить до висновку про співвідношення суб'єктивної реальності та суб'єктивного її сприйняття. У сучасній гуманітарній парадигмі під асоціацією розуміється зв'язок, що утворюється у певних умовах між двома та більше психічними утвореннями (ідеями, відчуттями, рухами).

4. Умовно виділяють 5 етапів розвитку та використання вільного асоціативного експерименту:

- 1) етап становлення вільного асоціативного експерименту як методу наукового пізнання 1879 – 1910 рр. (від дослідів Ф. Гальтона до виникнення Кент – Розанівського списку перших асоціативних норм);
- 2) етап, пов'язаний із широким застосуванням поняття «асоціативна норма» та виникнення асоціативних норм (1910 – 1954 рр. мінесотські асоціативні норми);
- 3) етап пов'язаний із виникненням психолінгвістики (50-і – поч. 70-х рр. ХХ ст.);
- 4) діяльнісний етап (70 – 80 роки ХХ ст.);
- 5) етап, пов'язаний з виникненням асоціативної лінгвістики (з 80 років ХХ століття).

5. Вільний асоціативний експеримент застосовується для дослідження різних сфер мовної та концептуальної картин світу.

У нашій роботі словник стимульних слів було отримано шляхом опрацювання тлумачного та синонімічного словників. Було відібрано 50 слів, проаналізувавши які, виділено 35 найактуальніших, що виражають важливі поняття сьогодення, якими користуються обрані нами інформанти у своєму житті. У результаті експерименту було отримано 3500 асоціативних зв'язків.

Лексика семантичної групи «житло» викликала значну кількість різноманітних реакцій (наприклад, на стимул ПОМІШКАННЯ отримано реакції – власне, сім'я, просторе, моє, родина, особисте, прибране, зручне, гарне, затишок, тепло, рідне, затишне).

6. Опрацювання результатів експерименту показало, що досліджувана лексика викликала такі типи реакцій:

- **синтагматичні:**

Дім – рідний, високий, дерев'яний (0,03%); **Кімната** – широка, світла, сонячна, велика, простора, затишна (0,16%).

- **парадигматичні:**

Вікно – скло, подвір'я, простір, штори, дорога, вазон, підвіконня (0,18%);

Кухня – сніданок, ложка, спеції, стіл, холодильник, плита, черга (0,11%).

- **тематичні:**

Миска – біла, фарфорова, синя, гарна, красива, червона, велика (0,08%);

Село – маленьке, населений пункт, чуже, старовинне, мале, рідне, охайне, гарне, сучасне, газові коване (0,11%).

- **словотріні:**

Куховарня - кухня, кухар, куховарка (0,08%).

- **асоціації-персоналії:**

Поселення – Масловська М.В. (0,01%); **Масток** – Оноре де Бальзак, Терещенко (0,01%).

7. Під час кількісного аналізу отриманих реакцій ми застосовували таку методику: додали число найчастотніших асоціацій із кожного асоціативного значення (отримали 548) та отриману суму поділили на кількість асоціативних полів (35), отримавши число, що визначає ядерні реакції (16). Усі найбільш частотні асоціації кожного ядра умовно поділили на три групи, зобразивши їх кількісний аналіз за допомогою чисел.

Найбільш численними є синтагматичні та парадигматичні типи. У кожному асоціативному полі наявне ядро. Ядерними реакціями слали такі, що зустрічаються не менш як 16 разів. Вони становлять асоціативні значення, наприклад: **Дім** – сім'я (0,21%); **Криниця** – вода (0,62%); **Стеля** – біла (0,29%); **Двері** – вихід (0,2%); **Поселення** - люди (0,22%).

8. Аналіз результатів вільного асоціативного експерименту дозволяє провести класифікацію реакцій та встановити специфіку асоціювання на певні стимули. Лексика групи «житло» виявляється нечітко окресленою у свідомості носіїв мови, наявна значна кількість

відсутності реакцій, частина стимулів не має сформованого ядра (до нього прагнуть реакції з порівняно низькою частотністю), тому виникають суспільні проблеми зі смисловим наповненням понять групи «житло», їх засвоєння носіями мови і – як наслідок – з формуванням сучасної людини. Відтворення фрагмента лексико-семантичної групи «житло» у концептуальній картині світу носіїв мови, яка певною мірою виступає як глобальний образ світу, що лежить в основі свідомості мовців, надасть інформацію про його (фрагмента) структуру та дасть змогу не лише лінгвістам, а й педагогам, філологам, психологам, соціологам розробляти стратегію формування картини світу студентів.

Дослідження не претендує на повну завершеність, подальша робота може бути пов'язана з удосконаленням стимульного списку, розширенням кола інформантів, укладанням словника асоціативних значень слів на позначення лексико-семантичної групи «житло», реконструкцією відповідного домену концептуальної та картини світу.

Література

1. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів: Вид-во при Львів. ун - ті «Вища школа», 1989. – 119 с.
2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних значень іменників в українській мові. – Львів: Вид-во при Львів. ун - ті «Вища школа», 1989. – 326с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Бусел В. Т. – К. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1140с.
4. Гасина Н. А. ассоциативная структура значения слова в оттогенезе: канд. фил. наук. 10. 02. 19. Гасина Наталья Александровна. – М., – 1990.184 с.
5. Горошко Е. И. Специфика ассоциативного сознания некоторых групп русскоязычного населения Украины // Языковое сознание: формирование и функционирование. – М.: Ит-т языкознания РАН, 1998. – С. 186 -200.
6. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / РАН. Ин-т. языкознания. – Х.; М.: издательская группа «РА – Каравелла», 2001. – 316с.
7. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языковедению. – М.: Прогрес, 1984. – 397с.
8. Гумбольдт В. Язык и философия культуры: пер. с нем. /Вильгельм фон Гумлольд; сост., общ. Ред и ст. А. В. Гулыги и Г. В. Рамишвили. – М.: Прогоесс, 1985. – 451.
9. Єрмоленко С. Я. Ситаксис і стилістична семантика. К. : Наук. Думка, 1982. – 210 с.
10. Дмитрюк Н. В. Национально-культурная специфика вербальных ассоциаций /Автореф. Дисс. Канд. Филол. Наук. – М., 1985. – 22 с.
11. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство. – Київ: Центр навч. Літ-ри, 2006. – 288 с.
12. Залевская А. А. Ведение в психолінгвістику. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 1999. – 382 с.

13. Залевская А. А. Значение слова и возможности его описания // языковое сознание: Формирование и функционирование: Сб. ст. / Отв. Ред. Н.В. Уфимцева. – М.: Ин – т языкознания РАН, 1998. – 83 с.
14. Залевская А. А. Межъязыковые сопоставления и в психолингвистике. – Калинин: Изд – во Калинин. Гос. Ун- та, 1979. – 83 с.
15. Залевская А. А. Функциональная основа разграничения парадигматических и синтагматических связей при анализе материалов ассоциативных экспериментов / А. А. Залевская // структурно-семантические исследования русского языка. – Воронеж: Изд – во Ворон. Ун – та, 1994. – С. 5 –13.
16. Караулов Ю. Н. Ассоциативная грамматика русского языка. – М.: Рус. яз., 1993. – 331 с.
17. Караулов Ю. Н. общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1996. – 264 с.
18. Клименко А. П. Психолингвистика. – Минск: Мин. ГПИ, 1982. – 99 с.
19. Кожевникова Н. А. Словоупотребление в русской поэзии начала XX века, М.: 1986. – 253 с.
20. Корщун Т. Слово – основний продукт мовленнєвої діяльності, центральна одиниця внутрішнього лексикону (лінгводидактичний аспект проблеми) // Рідні джерела. – 2001. – № 2. – С. 14 – 16.
21. Краткий словарь когнитивных терминов (КСКТ) / Под. Ред. Кубряковой Е. О. – М. Изд – во МГУ, 1996. – 245 с.
22. Кубрякова Е. С. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1991 – 240 с.
23. Кушмар Л. В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців. Автореф. канд. філол. наук за спец. 10.02.01 – українська мова. – Житомир: Вид–во ЖДУ імені Івані Франка, 2011. – 19 с.
24. Лебедева С. В. Специфика ассоциативных связей в условиях патологии речи / С.В. Лебедева // Языковое сознание и образ мира: Материалы XII в. Междунар. сем. по психолингвистике и теории

- коммуникации (Москва, 2 – 4 июня 1997 г.). – М.: Ин – т языкознания РАН и МГЛУ, 1997. – С. 94 –102.
25. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 1999. – 387 с.
26. Леонтьев А. А. Психолингвистический аспект языкового значения // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования. – М.: Наука, 1971. – С. 7 – 19.
27. Леонтьев А. А. Психолингвистический аспект языкового значения // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – 107 с.
28. Локк Дж. Опыт о человеческом разуме. – М., 1898.
29. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику/ В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
30. Овчинникова И. Г. Ассоциации и высказывание: Структура и семантика: Учеб. пособие по спецкурсу. – Пермь. Гос. Ун-т. 1994. – 124 с.
31. Подражанская Н. Т. Производное слово в материалах ассоциативного эксперимента с носителями английского языка / Н. Т. Подражанская // Психологические и лингвистические аспекты проблемы языковых контрастов. – Калинин: КГУ, 1984. – с. 128 – 135.
32. Потебня А. А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с.
33. Психологічний словник /за ред. Чл-кор. АПН СРСР В. І. Войтка. – К., 1982. – 216 с.
34. Психология. Словарь / Под общий ред. А. В.Петровского и М. Г. Ярошевського. – М., 1990. – 494 с.
35. Рогожникова Т. М. Развитие значения полисемантического слова у ребенка: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10. 02. 19 «Теория языка» / Т. М.Рогожникова. – Саратов, 1986. – 14 с.
36. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебрянников, Е. С. Кубрякова, В. И. Поставалова и др.; АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1972. – 184 с.

37. Роммейтвер Р. Слова значения и сообщения // Психолінгвістика за рубежом: сб. / Отв. ред. А. А. Леонтьев и Л. В. Сахарный . – М.: Наука, 1972. – С. 53 – 56, 65 – 66.
38. Русанівський В. М. мова у нашому житті. – К.: Наукова думка, 1989. – 112 с.
39. Сахарный А. А. Введение в психолінгвістику: Курс лекцій. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 184 с.
40. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.
41. Словарь ассоциативных норм русского языка / Под. ред. А. А. Леонтьева. – М.: 1979. – 192 с.
42. Словник синонімів української мови: В 2т. /А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К.: Наук. думка, 1999 – 2000.
43. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
44. Соціологія: Словник термінів і понять /Упоряд. Є. Н. Білецький, М. А. Козловець, В. О. Федоренко/ за заг. ред. М. А. Козловця. – Житомир. –Видавництво «Волинь», 2003. – 236 с.
45. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры Ю. С. Степанов. – М.: Акад. проект, 2001. – 990 с.
46. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
47. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект. – К.: КДЛУ, 2000. – 244 с.
48. Тойм К. Ассоциативный эксперимент в психодиагностике в XIX веке // Учен. зап. Тарт. ун-та, 1978. – Вып. 465. – С. 106 – 121.
49. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. – К.: «Вища школа». – 1984.
50. Філософський словник / Під ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1986. – 796 с.

51. Хайдеггер М. Время картины мира // М. Хайдеггер. Время и бытие // М. Хайдеггер. – М. : Республика, 1993. – С. 25 – 55.
52. Шульц Д. П., Шульц С. Є. История современной психологии / Пер. с англ. – С-Пб.: Евразия, 1998. – 528 с.
53. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. – М.: Наука, 1974. – 225 с.
54. Якобсон Р. О. Работы по поэтике. – М.: Прогресс, 1987. – 461 с.
55. Эйнштейн А. Влияние Максвелла на развитие представлений о физической реальности / А. Эйнштейн. // Собр. Науч. тр. – М., Пг., 1923. – Т. 1. – с. 45.
56. Языковая картина мира [Электронный ресурс]. – Соционика, социоглоги, общество. – режим доступа до ст.: [http: // socio.ks.ua / yazykovaya-kartina-mira](http://socio.ks.ua/yazykovaya-kartina-mira).
57. Яковлева Е. С. О понятии “культурная память» в применении к семантике слова / Е. С. Яковлева // Вопр. языкознания. – 1998. – № 3. – с. 43 – 73.
58. Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира / Е. С. Яковлева // Вопр. языкознания. – 1994. – № 5. – с.73.

Додаток 1.

Анкета 1.

Позначте за допомогою 5-бальної шкали важливість для Вас поданих слів лексико-семантичної групи житло:

5-Дуже важливо

4-Важливо

3- Байдуже

2- Не важливо

1- Негативно

Будинок	Хороми
Домівка	Помешкання
Вікно	Домина
Стіна	Стіл
Посуд	Житло
Стеля	Куховарня
Огорожа	Будинок
Особняк	Оселя
Покої	Коридор
Двері	Селище
Маєток	Куховарня
Ринка	Хата
Ремонт	Місто
Криниця	Пекарня
Балкон	Світлиця
Підлога	Меблі
Поселення	Столиця
Кухня	Котедж
Входи	Тин
Село	Колодязь
Кімната	Дім
Будівля	
Миска	

Додаток 2.

Анкета
для проведення вільного асоціативного експерименту
з визначенням мовної картини світу

1. ПП.....
2. Рік народження.....
3. Місце роботи (посада) або навчання.....
4. Офіційна назва місця народження.....
5. Офіційна мова.....

Стимульні слова

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....
11. ....
12. ....
13. ....
14. ....
15. ....
16. ....
17. ....
18. ....
19. ....
20. ....
21. ....
22. ....
23. ....
24. ....
25. ....
26. ....
27. ....
28. ....
29. ....
30. ....
31. ....
32. ....
33. ....
34. ....
35. ....

